

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

16 november 1966

51e jaargang, no. 2568

verschijnt wekelijks

Twee bundels

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Twee bundels 1183

Drs. B. Kruijt:

De economische structuur van het Noordzeekanaalgebied en Amsterdam 1184

Drs. N. J. Bouma:

De economische achtergrond van het rijksstudietoelagenbeleid 1187

A. J. Butter en M. C. E. van Gendt:

Heffing of belastingaftrek? 1190

Mr. D. Hoekstra:

De vooruitzichten voor het midden- en kleinbedrijf ... 1191

P. Krug:

Grondstoffenvoorziening in Oost-Europa 1192

Boekbespreking:

Peter R. Odell: *An economic geography of oil (bespr. door Drs. I. Pels)* 1194

Recente publikaties 1195

Mededelingen voor economisten 1199

Prof. Dr. C. D. Jongman:

Geld- en kapitaalmarkt ... 1199

DE welbekende uitgeverij Stenfert Kroese had het gelukkige idee een tweetal bundels te laten verschijnen met herdrukken van artikelen van twee Nederlandse wetenschapsbeoefenaren, de socioloog Van Doorn en de econoom F. Hartog¹⁾. Beiden hebben veel gemeen, althans meer dan sociologen en economen doorgaans heten te hebben. De publikatievrees, zo vaak wetenschappelijke werkers eigen, missen zij; beiden weten op bijna onwetenschappelijk heldere en originele wijze gecompliceerde zaken uiteen te rafelen en te analyseren, een duidelijke lijn te onderkennen aan problemen waarvan de gemiddelde socioloog of econoom niet meer weet wat ervan te denken. Om het met Van Doorn te zeggen: „Om waarlijk vruchtbaar te werken moet de socioloog (en de econoom, dR) twee dingen vermijden: blijven rondwroeten in de massa der ruwe feiten en wegwieken in wolken van abstracties”. Dit (goede) midden houden tussen empirie en theorie is inderdaad kenmerkend voor beider pennevruchten. Die zijn er vele; Van Doorn en Hartog bezitten een snelle pen.

De scherpte van Van Doorns pen moet *E.-S.B.* als niet-sociologische periodiek als regel helaas ontberen; dit betekent evenwel niet dat zijn geschriften de econoom weinig te zeggen zouden hebben; én Van Doorns betoogtrant én de keuze van de gebundelde artikelen („losjes bijeen gehouden door de samenhang die er bestaat tussen het organisatieverschijnsel enerzijds en de verschijnselen macht, ideologie, arbeid en beroep anderzijds”) mogen onze aanbeveling van deze bundel verklaren.

Hartogs naam treft men vrij frequent aan in de inhoudsopgave van *E.-S.B.* Zijn macro-economische doorlichting van ingewikkelde problemen brengt hem soms in conflict met de specialisten; de polemiek schuwt hij niet, *E.-S.B.* vaart er wel bij. Voor zijn bundel koos hij 24 artikelen, die hij niet tijdgebonden, ofschoon de oudste reeds in 1948 werd afgedrukt, en nog steeds de moeite waard achtte. Hun keuze en die van de titel rechtvaardigt hij als volgt: „... het verbindende element is in dit geval vooral de rationalisering van denken en handelen, en dan het laatste met name wat betreft het politieke handelen”.

De gekozen artikelen lopen qua onderwerp en qua wijze van presentatie sterk uiteen. Zo bevat het eerste van de vier onderdelen, die hij in het boek onderscheidt, een zeer diepzinnige en methodologische beschouwing over het waardeoordeel en de tegenstelling normatief-positief in de economie n.a.v. F. L. Polaks *Kenmen en keuren*, waaruit destijds (het artikel is oorspronkelijk verschenen in *De Economist* van september 1948) de bekende en vinnige polemiek is gevolgd, waarin zich ook anderen hebben gemengd. In hetzelfde onderdeel troffen wij ook een geheel andersoortig artikel aan, „Dood of slavernij als keuze-probleem”. Hierin past Hartog enkele economische denktechnieken toe op het probleem van bewapening en ontwapening, een duidelijk voorbeeld van zijn boeiende penetratiepogingen op andermans (wetenschappelijk) terrein. Zoals reeds uit de titels blijkt („Ingrijpen en ingrijperigheid” en „Verdeling en sociale verhoudingen”) is het in het tweede en derde deel het sociaal-economische en sociaal-politieke terrein dat Hartog betreedt; dat het ook glád terrein is heeft hij niet steeds ten volle onderkend. Over Hartogs „Europese” opvattingen (in het vierde deel) hoeft nauwelijks te worden gesproken; zij zijn de lezers van *E.-S.B.* genoegzaam bekend.

Hartogs bundel zal ongetwijfeld aan zijn doel, het opruimen van spinnewebben, beantwoorden.

dR

¹⁾ Prof. Dr. J. A. A. van Doorn: *Organisatie en maatschappij, sociologische opstellen*, 1966, 296 blz., f. 13,50; Prof. Dr. F. Hartog: *Redelijke economie*, 1966, 259 blz., f. 14.

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

De economische structuur van het Noordzeekanaalgebied en Amsterdam

Een vergelijking met het Nieuwe-Waterweggebied

IN E.S.B. van 14 september 1966 verscheen een artikel van Prof. Dr. H. C. Kuiler over de uitkomsten van de door het C.B.S. opgestelde regionale jaarrekeningen van het Nieuwe-Waterweggebied. Hoewel de cijfers nog een voorlopig karakter hebben, leek het ons toch nuttig in onderstaande beschouwing een vergelijkend structuurbeeld van het Nieuwe-Waterweggebied en van het Noordzeekanaalgebied te schetsen. De publicatie van Prof. Kuiler vormde hiertoe de aanleiding. Het zij opgemerkt dat deze beschouwing, in verband met het beperkt voorhanden zijnde vergelijkbare cijfermateriaal, niet meer dan slechts zeer globaal kan zijn. Alvoers hiertoe over te gaan, willen wij enkele opmerkingen maken met betrekking tot de totstandkoming en de gebiedsindeling van de regionale jaarrekeningen in Nederland.

Op het initiatief van het College van Directeuren der Economisch-Technologische Instituten van Nederland is door het Centraal Bureau voor de Statistiek, met medewerking o.a. van het Bureau van Statistiek der gemeente Amsterdam, een omvangrijke en gedetailleerde opstelling gemaakt van provinciale en regionale jaarrekeningen voor 1960. De berekeningen zijn uitgevoerd onder leiding van Drs. W. Althuyzen, op basis van een door Drs. P. E. Venekamp aanbevolen model.

Naast een provinciale uitsplitsing der rekeningen is voor de provincies Noord-Holland en Zuid-Holland een regionale onderverdeling gemaakt. De provincie Noord-Holland is ingedeeld in vier gebieden, te weten: het gebied van de gemeente Amsterdam, de Zaanstreek, de IJmond met inbegrip van het gebied ten zuiden van het Noordzeekanaal en overig Noord-Holland. De provincie Zuid-Holland is in drie regio's ingedeeld, te weten: het gebied van de gemeente 's-Gravenhage, het gebied van de Nieuwe Waterweg en overig Zuid-Holland. Tot het gebied van de Nieuwe Waterweg zijn gerekend de gemeenten Maassluis, Vlaardingen, Schiedam, Rotterdam (inclusief Hoek van Holland), Spijkenisse en Rozenburg (totaal 0,9 mln. inwoners). Het omschreven gebied is kleiner dan de „Rijnmond” (totaal 1 mln. inwoners), maar omvat economisch gezien het belangrijkste deel daarvan. Ten einde een juiste vergelijking tussen regio's te verkrijgen, is het nodig de „economische grenzen” naar gelijke maatstaven af te bakenen. De regionale gebiedsindeling wordt in realiteit veelal bepaald aan de hand van gemeentelijke administratieve grenzen, welke doorgaans niet samenvallen met de „economische grenzen”.

De gebruikelijke omschrijving van het Noordzeekanaalgebied omvat de Amsterdamse agglomeratie, de Haarlemse agglomeratie, de IJmond en de Zaanstreek (totaal inwonertal 1,37 mln. per 31 mei 1960). In verband met de door het C.B.S. gekozen gebiedsindeling der regionale gebieden bij de uitsplitsing der provinciale gegevens, zullen in deze beschouwing om wille van het beschikbare cijfermateriaal de Noordhollandse Meerlanden, het Gooi en de Vechtstreek eveneens tot het Noordzeekanaalgebied worden gerekend (het totaal inwonertal wordt dan 1,66 mln. per 31 mei 1960, dus

0,29 mln. groter). De in deze beschouwing gehanteerde gebiedsomschrijving is dus iets ruimer dan wij gewoonlijk onder het Noordzeekanaalgebied plegen te verstaan.

Bij de vergelijking van de gegevens van het Noordzeekanaalgebied en van de gemeente Amsterdam met de cijfers van het Nieuwe-Waterweggebied zullen de volgende regionale en nationale economische totaalcijfers, die onderling een grote samenhang vertonen, tegenover elkaar worden gesteld:

1. bevolking en beroepsbevolking (gecorrigeerd met forensensaldo);
2. produktiewaarde, verbruik en toegevoegde waarde;
3. produktiewaarde per sector;
4. bruto toegevoegde waarde per sector tegen marktprijzen (bruto regionaal produkt);
5. invoer en uitvoer van goederen en diensten (resp. investeringsgoederen) uit en naar het buitenland per sector.

Wanneer wij overeenkomstig de weergegeven gezichtspunten nader ingaan op de regionaal-economische structuurverschillen tussen het Nieuwe-Waterweggebied en het Noordzeekanaalgebied, kunnen de volgende resultaten worden vermeld.

Bevolking en beroepsbevolking

Het Noordzeekanaalgebied is met een inwonertal van 1,66 mln. en een beroepsbevolking (inclusief forensensaldo) van 659.000 personen de grootste stedelijke conurbatie in ons land. De stad Amsterdam alleen heeft al een beroepsbevolking (inclusief forensensaldo) welke uitgaat boven die van het Nieuwe-Waterweggebied.

Tabel 1. *Bevolking en beroepsbevolking (inclusief forensensaldo) per 31 mei 1960*

	Nieuwe-Waterweggebied		Noordzeekanaalgebied		Stad Amsterdam	
	abs. × 1.000	in pCt. van Ned.	abs. × 1.000	in pCt. van Ned.	abs. × 1.000	in pCt. van Ned.
bevolking	901	7,8	1.664	14,4	865	7,5
beroepsbevolking (incl. forensensaldo)	361	8,7	659	15,8	376	9,0

Produktiewaarde, verbruik en toegevoegde waarde

De centrale betekenis van het Noordzeekanaalgebied komt duidelijk tot uitdrukking in het aandeel in de nationale produktiewaarde. Zoals uit tabel 2 blijkt, wordt in dit gebied voor bijna f. 15 mrd. geproduceerd, d.i. ruim 18 pCt. van de nationale produktiewaarde.

Direct valt op dat de netto toegevoegde waarde alleen reeds in de stad Amsterdam 10,2 pCt. uitmaakt van het nationale totaal, d.i. slechts 1,5 pCt. lager dan die van het Nieuwe-Waterweggebied. Gesteld tegenover het aandeel in de nationale produktie (8,7 pCt.) blijkt dat Amsterdam als gevolg van het belangrijke aandeel van de tertiaire sector een arbeidsintensief produktie-apparaat bezit. Dit moge ook blijken uit de produktiewaarden en de netto toegevoegde waarden per hoofd van de beroepsbevolking (tabel 3).

Tabel 2. *Produktiewaarde, verbruik en toegevoegde waarde tegen marktprijzen van bedrijven in 1960 (exclusief extra-territoriale sector) in mln. gld. en in pCt. van Nederland*

	Nederland	Nieuwe-Waterweggebied	Noordzeekanaalgebied	Stad Amsterdam	2 in pCt. van 1	3 in pCt. van 1	4 in pCt. van 1
	1	2	3	4	5	6	7
totale produktiewaarde	81.612,0	10.085,2	14.925,2	7.136,0	12,4	18,3	8,7
af: verbruik (incl. invoer)	44.365,0	5.715,4	8.199,7	3.386,9	12,9	18,4	7,6
bruto toegevoegde waarde (marktprijzen)	37.247,0	4.369,8	6.725,5	3.749,1	11,7	18,1	10,1
af: afschrijvingen	3.279,0	404,7	585,1	296,8	12,3	17,8	9,1
netto toegevoegde waarde (marktprijzen)	33.968,0	3.965,1	6.140,4	3.452,3	11,7	18,1	10,2

Tabel 3. *Produktiewaarde en netto toegevoegde waarde in marktprijzen in 1960 (exclusief extra-territoriale sector) per beroepsbeoefenaar (gecorrigeerd met forensensaldo) in gld.*

	Produktiewaarde	Netto toegevoegde waarde	Kolom 2 in pCt. van kolom 1
	1	2	3
Nederland	19.577	8.148	41,6
Nieuwe-Waterweggebied	27.964	10.994	39,3
Noordzeekanaalgebied	22.661	9.323	41,1
Stad Amsterdam	19.000	9.192	48,4

Produktiewaarde per sector

In deze beschouwing beperken wij ons, gezien het illustratieve en globale karakter ervan, tot de gegevens betreffende de primaire, secundaire en tertiaire sector. Het aandeel van elk der sectoren in de nationale produktiewaarde is in tabel 4 aangegeven.

Bijna de helft van de produktie in het Noordzeekanaalgebied vindt plaats in Amsterdam. Opvallend is het grote aandeel dat het Noordzeekanaalgebied en Amsterdam hebben in de produktiewaarde van de tertiaire sector in Nederland, nl. resp. 22 en 15 pCt.

Slechts de verkeers- en vervoersbedrijven in het Waterweggebied bezitten een groter aandeel, nl. 26,5 pCt. in het landelijke totaal, in vergelijking met die van het Noordzeekanaalgebied en Amsterdam (resp. 20,4 en 12,8 pCt.).

Ten aanzien van de bedrijfsklassen zeevaart en luchtvaart is een deel van de produktiewaarde, betrekking hebbend op extra-territoriale leveringen, niet meegerekend¹⁾. Opgenomen zijn slechts de waarden van de diensten, welke bijv. zeedereiden ten behoeve van het zeevervoer hebben verricht (de zgn. walfuncties). Ook de luchtvaart is op analoge wijze behandeld. Een afzonderlijke toerekening van de waarde van extra-territoriale leveringen, zoals deze is verricht voor het Nieuwe-

Waterweggebied, is voor het Noordzeekanaalgebied niet uitgevoerd.

Bruto toegevoegde waarde per sector tegen marktprijzen (bruto regionaal produkt)

Nog duidelijker komen structuurverschillen tot uiting bij de bestudering van de bruto toegevoegde waarde per sector.

Zoals bekend, wordt de bruto toegevoegde waarde of het bruto regionale (stedelijke) produkt verkregen door de produktiewaarde te verminderen met de waarde der verbruikte grond- en hulpstoffen en door derden geleverde diensten. In het verschil zijn de afschrijvingen nog begrepen. In de beschikbare rekeningen zijn de afschrijvingen voor de onderscheiden bedrijfsklassen evenwel niet afzonderlijk vermeld.

Het bruto regionale (stedelijke) produkt of de bruto toegevoegde waarde is bepalend voor de bijdrage aan het nationale produkt. Naarmate de toegevoegde waarde der bedrijven in een regio groter is, des te belangrijker is de regio voor de welvaart van het land.

De betekenis van de tertiaire sector in Amsterdam voor de nationale welvaart komt in tabel 5 geprononceerd naar voren. In deze sector neemt de bruto toegevoegde waarde van de handel ad f. 896 mln. de belangrijkste plaats in, gevolgd door die van de verkeers- en vervoersbedrijven met f. 361 mln. De bank- en giroinstellingen volgen met f. 259 mln.

In nationaal verband gezien zijn de in Amsterdam gevestigde bank- en giroinstellingen zeer belangrijk. Bijna 40 pCt. van de nationale bruto toegevoegde waarde van deze bedrijven wordt in Amsterdam voortgebracht. Daarna volgt het verzekeringswezen met een

¹⁾ De extra-territoriale leveringen omvatten de produktiewaarden van zich buiten nationaal territorium bevindende Nederlandse schepen, vliegtuigen, Nederlandse ambassades e.d.; alsmede van de in het buitenland gestationeerde militairen.

Tabel 4. *Produktiewaarde van bedrijven in 1960 (exclusief extra-territoriale sector) in mln. gld. en in pCt. van Nederland*

	Nieuwe-Waterweggebied		Noordzeekanaalgebied		Stad Amsterdam	
	abs.	in pCt. van Ned.	abs.	in pCt. van Ned.	abs.	in pCt. van Ned.
Primaire sector						
1. landbouw, bosbouw, visserij	53,1	0,7	252,5	3,5	37,8	0,5
Secundaire sector						
2. mijnbouw, industrie, bouwnijverheid, elektriciteit, gas, water	6.972,9	13,3	9.814,4	18,7	3.774,8	7,2
Tertiaire sector						
waarvan:						
3. verkeers- en vervoersbedrijven (incl. communicatiebedrijven)	1.108,5	26,5	851,8	20,4	536,7	12,8
4. overige bedrijven	1.950,7	11,0	4.006,5	22,6	2.786,7	15,7
Totaal	10.085,2	12,4	14.925,2	18,3	7.136,0	8,7

Tabel 5. *Bruto toegevoegde waarde in marktprijzen van bedrijven in 1960 (exclusief extra-territoriale sector) in pCt. van Nederland*

	Nieuwe-Waterweggebied		Noordzeekanaalgebied		Stad Amsterdam	
	abs.	in pCt. van Ned.	abs.	in pCt. van Ned.	abs.	in pCt. van Ned.
Primaire sector						
1. landbouw, bosbouw, visserij	35,9	0,9	180,5	4,8	24,6	0,6
Secundaire sector						
2. mijnbouw, industrie enz.	2.348,2	12,6	3.230,9	17,3	1.459,5	7,8
Tertiaire sector						
waarvan:	1.985,7	13,4	3.314,1	22,4	2.265,0	15,3
3. verkeers- en vervoersbedrijven	700,3	24,9	573,8	20,4	361,5	12,8
4. overige bedrijven	1.285,4	10,7	2.740,3	22,9	1.903,5	15,9
Totaal	4.369,8	11,7	6.725,5	18,1	3.749,1	10,1

aandeel van bijna 24 pCt., zoals uit onderstaande resultaten moge blijken.

Tabel 6. *Bruto toegevoegde waarde in marktprijzen per bedrijfsklasse in de tertiaire sector in Nederland en Amsterdam in mln. gld.*

Bedrijfsklassen	Nederland	Amsterdam	Amsterdam in pCt. van Nederland
Handel (groot- en kleinhandel) ..	6.055,0	896,5	14,8
Bank- en giro-instellingen	658,0	259,0	39,4
Verzekeringswezen	511,0	121,3	23,7
Woningbezit	1.269,0	155,9	12,3
Verkeers- en vervoersbedrijven ..	2.815,0	361,5	12,8
Medische en gezondheidsdiensten	846,0	78,3	9,3
Vrije beroepen	1.179,0	218,1	18,5
Vermakelijkheidsinstellingen	163,0	24,2	14,8
Hotels, cafés, restaurants	517,0	63,7	12,3
Overige persoonlijke diensten ..	778,0	86,5	11,1
	14.791,0	2.265,0	15,3

Indien men ten slotte de bruto toegevoegde waarde van de genoemde sectoren uitdrukt in de regionale totalen en per sector deze verhoudingen van de verschillende regio's vergelijkt, komt de specifieke economische structuur van het Noordzeekanaalgebied en in het bijzonder die van de stad Amsterdam het duidelijkst tot uitdrukking (tabel 7).

Opvallend is het grote aandeel (nl. 60 pCt.) van de Amsterdamse tertiaire sector in de totale bruto toegevoegde waarde van de aldaar gevestigde bedrijven. De industrie in deze stad is in verhouding tot die in de rest van het Noordzeekanaalgebied minder sterk geconcentreerd, hoewel de bijdrage in de nationale bruto toegevoegde waarde (nl. 8 pCt., zie tabel 5) nog zeer aanzienlijk genoemd mag worden. De grootste industriële gerichtheid in het Noordzeekanaalgebied vindt men in de IJmond (Hoogovens) en de Zaanstreek, hetgeen onder andere is af te leiden uit het aandeel van de secundaire sector in de totale regionale bruto toegevoegde waarde

Tabel 7. *Samenstelling van de bruto toegevoegde waarde in marktprijzen van bedrijven in 1960 (exclusief extra-territoriale sector) naar sectoren, in pCt.*

	Nieuwe-Waterweggebied	Noordzeekanaalgebied	Stad Amsterdam
Primaire sector			
1. landbouw enz.	0,8	2,7	0,7
Secundaire sector			
2. mijnbouw, industrie enz.	53,7	48,0	38,9
Tertiaire sector			
waarvan:	45,4	49,3	60,4
3. verkeers- en vervoersbedrijven ..	16,0	8,5	9,6
4. overige bedrijven	29,4	40,7	50,8
Totaal	100	100	100

(resp. 56 pCt. voor het IJmondgebied inclusief het gebied ten zuiden van het Noordzeekanaal en 75 pCt. voor de Zaanstreek).

In- en uitvoer

Een belangrijk aspect van de economische betekenis van het Noordzeekanaalgebied is het aandeel in de nationale handels- en dienstenbalans. Het blijkt dat het Noordzeekanaalgebied een groot uitvoeroverschot in de tertiaire sector heeft, nl. 23 pCt. van het nationale uitvoeroverschot in deze sector.

Vergelijkende cijfers met het Nieuwe-Waterweggebied zijn niet beschikbaar. In het artikel van Prof. Kuiler wordt wel het verschil tussen totale uitvoer naar en invoer uit het buitenland vermeld. Vergelijking van deze totalen met die van het Noordzeekanaalgebied is weinig zinvol, omdat in de invoercijfers ook de invoer ten behoeve van gezinshuishoudingen, overheid en voorraadvorming en invoer van investeringsgoederen zijn begrepen. De totalen weerspiegelen derhalve onvergelykbare grootheden; slechts vergelijking naar onderdelen

Tabel 8. *Uitvoersaldi naar sector in 1960 in mln. gld.*

	Nederland	Noordzeekanaalgebied	Stad Amsterdam	Kolom 2 in pCt. kolom 1	Kolom 3 in pCt. kolom 1
	1	2	3	4	5
Primaire sector					
1. landbouw enz.	1.203,0	66,1	8,5	5,5	0,7
Secundaire sector					
2. mijnbouw, industrie enz.	994,0	39,3	23,2	4,0	2,3
Tertiaire sector					
3. verkeers- en vervoersbedrijven	385,0	57,5	46,3	14,9	12,0
4. overige bedrijven	1.882,0	404,4	326,7	21,5	17,4
				20,4	16,5
Totaal	4.464,0	567,3	404,7	12,7	9,1

De economische achtergrond van het rijksstudietoelagenbeleid

Onderwijs en economische groei

DE laatste jaren heeft het onderwijs veel aandacht gekregen in de theorie van de economische groei. Dit heeft ertoe geleid dat men de bedragen die een volkshuishouding hieraan besteedt, steeds meer is gaan zien als investeringsuitgaven, d.w.z. als uitgaven die leiden tot de vorming van „menselijk kapitaal”. Dat deze beschouwing niet tot haar recht komt in de nationale boekhouding en dat daardoor de nationale besparingen en investeringen ernstiger worden onderschat naarmate het Ministerie van Onderwijs grotere bedragen claimt, doet hieraan niets af.

Overgelaten aan het marktmechanisme zou deze kapitaalvorming een onbevredigende omvang hebben, al was het alleen maar omdat de investeerder in menselijk kapitaal sedert de afschaffing van de slavenarbeid geen — of slechts zeer beperkte — rechten op het „kapitaalgoed” verwerft, indien dit althans in derden belichaamd is. Gelukkig neemt de overheid in moderne volkshuishoudingen de kosten die verbonden zijn aan deze kapitaalvorming grotendeels voor haar rekening. Overwegingen van economische politiek spelen daarbij echter een zeer beperkte rol. Beschouwt men het onderwijs dan ook bijv. vanuit een gezichtspunt van economische groei, dan is het bepaald niet op zeer doelmatige wijze georganiseerd. De bekende Amerikaanse econoom H. G. Johnson zegt van het onderwijs dan ook:

„This is by far our most important capital-goods-producing industry, yet it is doubtful that it is carried on with anything like the efficiency of a commercial enterprise. Its selection of material is strongly influenced by the irrelevant consideration of family capacity to pay, though it should be possible to design some form of enforceable long-term education loan to support poor but promising students, or at least to take some notice of the fact that an educated man will produce substantially more future tax revenue for the state than an uneducated man”¹⁾.

¹⁾ H. G. Johnson: *Money, Trade and Economic Growth*, 1962, blz. 192.

zou mogelijk zijn, doch hiertoe beschikken wij niet over gegevens (tabel 8).

Uit het bovenstaande komt zeer duidelijk de stuwende functie, welke de tertiaire sector in het Noordzeekanaalgebied en in Amsterdam heeft, ten opzichte van het buitenland naar voren.

TEN slotte nog een opmerking over de investeringen in vaste activa door de overheid. Deze bedroegen in 1960 voor het Noordzeekanaalgebied en Amsterdam resp. 12,7 en 6,3 pCt. van het nationale totaal, percentages die ver achterblijven bij de betekenis welke deze gebieden voor de nationale welvaart hebben. Ter vergelijking: de bruto investeringen in vaste activa door bedrijven bedroegen in hetzelfde jaar resp. 18,6 en 7,3 pCt. van die in Nederland. Ook Amsterdam mag, gelijk Prof. Kuiler voor Rotterdam heeft betoogd, dus wel het een en ander van het Rijk verwachten!

Amsterdam.

Drs. B. KRUIJT.

E.-S.B. 16-11-1966

Het is derhalve zaak van de overheid te eisen dat zij de economische gevolgen van belangrijke veranderingen op onderwijsgebied grondig overweegt. Zo'n verandering is de recente wijziging in het rijksstudietoelagenbeleid voor hoger en voortgezet onderwijs. Haar betekenis blijkt uit het feit dat zij volgens een raming van de Minister een bezuinigend effect op de begroting van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen heeft van f. 19 mln.

Men mag aannemen dat deze wijziging gebaseerd is — of tenminste aansluit — op het in dezelfde tijd aan de Minister uitgebrachte rapport omtrent het in de toekomst te voeren rijksstudietoelagenbeleid²⁾. Wij zullen hierna onderzoeken wat men zou mogen verwachten aan economische uiteenzettingen in dit rapport, wat men in feite vindt en welke kritiek derhalve op het rapport kan worden geleverd.

De economische motieven voor het verlenen van studietoelagen

EEN rapport als het onderhavige dient (mede) te onderzoeken wat de gevolgen van een belangrijke wijziging in het beleid voor de realisering van de doeleinden van onze economische politiek zijn. Zijn deze gevolgen gunstig, dan leveren ze een economisch motief om deze wijziging in te voeren.

Een van de belangrijkste doeleinden is bevordering van de groei van de nationale produktie. Om de betekenis van de wijziging voor de realisering van dit doel te kunnen beoordelen, zou het rapport een vergelijking van oud en nieuw beleid hebben moeten geven. In casu was het oude beleid ruimer dan het nieuwe en behoud van het oude beleid zou derhalve hogere jaarlijkse investeringen in studenten hebben betekend dan het nieuwe. Vanuit een gezichtspunt van economische groei is het natuurlijk van essentieel belang te weten wat het rendement van deze investering zou zijn, d.w.z. het verschil tussen opbrengst en kosten.

Nu is de gebruikelijke procedure voor de berekening van de opbrengst van een dergelijke investering op onderwijsgebied dat de contante waarde wordt berekend van wat de betrokkenen in wie (extra) geïnvesteerd wordt, dank zij deze investering in de toekomst méér zullen verdienen uit arbeid — in casu doordat ze hun studie eerder en/of beter beëindigen — verminderd met wat ze minder verdienen uit arbeid — in casu omdat werkstudentenschap niet langer nodig is. Het feit dat aldus opbrengsten van de investeringen in een student die niet aan de betrokkenen toevloeien, buiten beschouwing blijven, lijkt bij de berekening van de waarde van dergelijke investeringen voor economisch ontwikkelde landen een niet al te grove vereenvoudiging³⁾. De kosten worden gevormd door het

²⁾ Rapport van de ambtelijke commissie voor rijksstudietoelagen, uitgebracht aan de Minister van Onderwijs en Wetenschappen op 12 augustus 1966.

³⁾ Aldus ook R. Musgrave: „Notes on Educational Investment in Developing Nations” in *Financing of Education for Economic Growth*, O.E.C.D., Parijs 1966, blz. 34.

extra beslag dat in het ruimere beleid gelegd wordt op de produktiefactoren van de volkshuishouding. In dit geval moet daarbij gedacht worden aan mogelijk grotere investeringen in gebouwen en meer uitgaven aan personeel ten gevolge van de (mogelijke) versnelling van het studietempo.

Natuurlijk is een dergelijke berekening niet een eenvoudige zaak. Met name zou namelijk bekend moeten zijn in hoeverre door de wijziging van het toelagenbeleid de studie van bepaalde groepen studenten vertraagd, versneld dan wel opgegeven wordt. Een globaal inzicht zou echter wel te verkrijgen zijn door raadpleging van studentendecanen en organisaties van studenten. Dat dergelijke berekeningen niet alleen noodzakelijk, maar ook wel mogelijk zijn, wordt in een bekend werk op het gebied van „menselijke kapitaalvorming” als volgt bevestigd:

„In recent years the federal government has been subsidizing investment in education through scholarships and loans, and investment through accelerated depreciation, tax credits, and other means. Somehow the limited funds available must be allocated between these different kinds of investment. One determinant clearly should be, and hopefully is, their relative contribution to national income. . . . A first approximation to the social rate of return on business capital can be found by relating profits to capital, with profits including the corporate income and other direct taxes. . . . the rate on all business capital would be between 8 and 12 per cent. The first approximation to the social rate of return to white male college graduates would be between 10 and 13 per cent after adjustment for differential ability”⁴⁾.

Het bovenstaande betekent niet dat met het rendement alles gezegd is over de betekenis van de betrokken investering voor de groei van het nationaal inkomen, al is het wel een factor van doorslaggevend belang bij het kiezen tussen verschillende overheidsinvesteringen. Om te kunnen kiezen tussen de betrokken investering of een belastingverlaging zullen verfijnder overwegingen gelden, zoals de ontwikkeling van nationale besparingen en investeringen, waarbij met name natuurlijk van belang is of de investering in studerende beurzen dan wel voorschotten betreft. Het lijkt niet nodig hier verder op in te gaan, omdat nu wel duidelijk is wat we op dit punt van een advies verwachten.

Het bovenstaande betekent uiteraard evenmin dat overwegingen van groei de doorslag moeten geven. Een „rechtvaardige” inkomensverdeling is een tweede belangrijk doel van onze economische politiek dat hier aan de orde moet komen. Met het oog hierop zou naar het ons voorkomt met name onderzocht moeten worden of en in hoeverre de extra fondsen die bij een ruimer beleid in studerende geïnvesteerd worden, later terugbetaald worden in de vorm van aflossingen op voorschotten en hogere belastingen. De berekeningen die Prof. Wemelsfelder in dit blad heeft gemaakt, kunnen daarbij van nut zijn⁵⁾.

Wanneer zou blijken dat alles of een groot deel inder-

daad „terugbetaald” wordt, zou het vanuit een gezichtspunt van verantwoorde financiering der publieke uitgaven niet onjuist zijn de extra kosten van het ruimer beleid te financieren uit een verhoging der staatsschuld. De aldus verkregen middelen kunnen dan immers terugbetaald worden uit de hogere belastingontvangsten in de toekomst. Onder deze omstandigheden zouden bijna alle bezwaren tegen een ruimer beleid die verband houden met de inkomensverdeling, vervallen. Maar ook al zou blijken dat deze „financiering uit de winst” niet mogelijk is, dan zou in ieder geval uit de berekening het bedrag van de voor het Rijk „onrendabele top” resulteren dat bekend moet zijn om een weloverwogen besluitvorming mogelijk te maken.

Onder het hoofd toelagenbeleid en inkomensverdeling zou nog wel meer op te merken zijn. Een toelagenbeleid dat rekening houdt met de relatieve schaarste van bepaalde soorten beroepsuitoefenaren — en dat is in overeenstemming met de inzichten van de commissie — stimuleert het aanbod in de hoogbeloonde beroepen en draagt daartoe bij tot elimineren van extreme inkomensverschillen. De commissie maakt hierover in het rapport een opmerking. Op blz. 21 stelt zij, dat een dergelijke vergroting in theorie moet leiden tot daling van het inkomen, maar in de praktijk is dat volgens haar niet het geval. Wie zoiets durft beweren in een land waar artsen tien keer zoveel verdienen als straatvegers, is op zijn minst een toelichting aan zijn lezers verschuldigd, zeker wanneer die op grond van zo'n bewering beslissingen waar miljoenen guldens mee gemoeid zijn, moeten nemen.

TOT zover de grote lijnen van een economische beschouwing die men in het rapport zou verwachten.

Nu het in feite geleverde betoog. De economische overwegingen van de commissie (waarin o.a. Prof. Dr. W. Drees Jr. zitting had) vindt men in de paragraaf „Economische motieven”:

„De gemeenschap heeft er belang bij, dat haar leden hun aanleg en capaciteiten zoveel mogelijk tot ontplooiing brengen, omdat daardoor ook de kansen van een gunstige economische ontwikkeling van de gemeenschap als geheel hoger worden opgevoerd. Uit dit oogpunt beschouwd, kan het verlenen van studietoelagen worden gezien als een productieve investering in mankracht en intellect, waarvan de gemeenschap later de vruchten zal plukken, die zij bij de verzorging van het stoffelijk welzijn van haar leden niet kan missen.

De betekenis van het economisch motief voor de beleidsbepaling van de overheid mag echter niet overtrokken worden. Per individueel geval immers — en het gaat hier altijd om steun aan individuele personen — zal een studie slechts dan economisch rendement voor de gemeenschap opleveren, indien de betrokkene

- 1) zijn voortgezette of wetenschappelijke studie met een afsluitend examen beëindigt, of ten minste zijn studie tot enig maatschappelijk waardeerbaar concreet resultaat, b.v. een baccalaureaat, afrondt;
- 2) daarna een beroep gaat uitoefenen, waartoe het behaalde diploma hem de toegang opent, of waarvoor de resultaten van zijn studie van direct of indirect belang zijn;
- 3) zulks doet in Nederland of althans direct of indirect ten behoeve van de Nederlandse economie;

⁴⁾ G. S. Becker: *Human Capital*, 1964, blz. 19 en 20.

⁵⁾ Prof. Dr. J. Wemelsfelder: „Wat kost een economie; wat levert hij op?” in *E.-S.B.* van 20 februari 1963.

4) daardoor meer aan de nationale produktie bijdraagt dan hij zelf verdient.

Te bedenken valt hierbij, dat veel leerlingen van het voortgezet onderwijs het eindexamen niet behalen en dat bij het wetenschappelijk onderwijs wederom grote aantallen studerende, waaronder veel vrouwelijke studenten, hun studie niet voltooien of het zelfs niet tot het eerste examen brengen.

Voorts, dat naar verluidt van hen, die een academische studie volbrengen, circa 15% emigreert. Van deze laatste groep blijft slechts een deel van belang voor de Nederlandse economie, b.v. zij, die in dienst van internationale lichamen het economisch welzijn van ons land bevorderen.

Bij het bovenstaande is nog afgezien van een antwoord op de vragen, of bij geringere overheidssubsidiëring toch niet gestudeerd zou worden en of een alternatieve besteding van gemeenschapsgelden (b.v. directe of indirecte investering in de industrie) niet een groter rendement voor de nationale economie zou hebben kunnen opleveren" (blz. 17 en 18).

Kritiek op de economische motieven

HET bovenstaande betoog is niet de uiteenzetting die wij hadden verwacht. Het is zelfs geheel onduidelijk wat men ermee aan moet als men ziet tot welke vreemde consequenties de opvatting van het rapport leidt.

Zou de overheid zich alleen door economische motieven laten leiden, dan zou zij zich — zo moeten we het rapport hier wel interpreteren — laten leiden door het „economisch rendement voor de gemeenschap". Een antwoord op de vraag of dit ergens mee vergeleken moet worden, komt niet uit de verf. Wat ernstiger is, het is zelfs in het geheel niet duidelijk wat economisch rendement voor de gemeenschap is. Volgens het rapport is er alleen sprake van als de studerende door zijn studie later meer gaat bijdragen aan de nationale produktie dan hij zelf verdient. Terzegen zij opgemerkt dat in het algemeen — en daar gaat het in bovenstaande citaten om — daarvoor helemaal niet een afsluitend examen hoeft te zijn afgelegd.

Een investering van de overheid in individu A heeft dus alleen economisch rendement voor de gemeenschap als de daaruit voortvloeiende produktieverhoging leidt tot inkomensstijging bij tenminste één ander individu, onverschillig welk. Het mogen er natuurlijk ook meer zijn. Kennelijk bestaat „de gemeenschap" derhalve voor de commissie uit een willekeurig gekozen groep individuen, waarvan in het geval van investering in student A alleen vaststaat dat hij er zelf geen deel van uitmaakt. Bij iedere toelage-aanvraag treedt weer een andere gemeenschap naar voren Zou de overheid toelagen geven aan iedereen voor alle vormen van onderwijs en zou ieder daarvan profiteren in zijn jeugd doordat hij daardoor later meer kan produceren en verdienen, dan zou het economisch rendement voor de gemeenschap van een dergelijk stelsel toch nihil kunnen zijn volgens dit rapport.

Waar het rapport een dergelijk „economisch motief" vandaan haalt, is een raadsel. Het moet echter duidelijk zijn dat dergelijke ongewone opvattingen niet alleen theoretisch interessant zijn — en ertoe leiden dat het rapport zichzelf tegensprekt door bij de bespreking van het culturele motief voor toelageverstrekking de student wel tot de gemeenschap te rekenen — maar ook zeer

praktische en funeste consequenties hebben. Naarmate de arbeidsmarkt beter functioneert en het individu dus in meer gevallen ontvangt wat het qua bijdrage aan de nationale produktie waard is, zou de overheid zich meer moeten onthouden van investering in mensen, hoe hoog het rendement daarvan ook mag zijn!

Nog een enkele opmerking over de vier punten uit het citaat afzonderlijk. Punt 1 is in het algemeen onjuist. Het gaat er economisch gezien om, dat het produktievermogen van een studerende door de studie stijgt en niet dat hij bijv. doctorandus wordt. Punt 2 is juist en de kern van de zaak. Punt 3 moet betekenen dat de gemeenschap ophoudt bij de grenzen. Iemand die door zijn studie geschiktheid verwerft voor werk bij de wereldgezondheidsorganisatie — om maar een voorbeeld te noemen — levert kennelijk vrijwel nooit „economisch rendement voor de gemeenschap" op. Punt 4 verdient — het is nu wel duidelijk — zo gauw mogelijk te worden vergeten.

De opmerking over het geringe economische rendement van studie door vrouwen verliest haar betekenis wanneer men aanvaardt dat een doctorale of andere bul niet een *conditio sine qua non* is voor een verhoging van de nationale produktie — onmiddellijk, of in de toekomst, eventueel via de opvoeding der kinderen.

De opmerking over de 15 pCt. emigranten hoort niet thuis in een rapport als het onderhavige zolang niet aangegeven wordt waar zich de bron van dit gerucht bevindt. De laatste alinea van het geciteerde deel ten slotte geeft aan dat de commissie wel enig idee had van wat zij in de paragraaf over „economische motieven" had moeten bieden, maar is in de context niet meer dan een schot in de ruimte.

Epiloog

HAD de commissie bij haar onderzoek van de economische betekenis der rijksstudietoelagen een antwoord gezocht op de in het begin van dit artikel gestelde vragen, dan was haar rapport economisch aanvaardbaarder geworden. Bovendien was de rel over de verandering in het toelagenbeleid waarschijnlijk voorkomen. In de eerste plaats was contact met o.m. studentenorganisaties nodig geweest om tot een enigszins verantwoorde schatting van kosten en opbrengsten te komen, waardoor belanghebbenden mede „inspraak" hadden gekregen. Voorts had de berekening van kosten en opbrengsten meteen al het later ontdekte feit opgeleverd dat het totale bedrag van de toelagen onder de oude regeling bijna één derde hoger was dan onder de nieuwe, waardoor overwegingen van continuïteit in het beleid en van billijkheid tegenover reeds met toelagen studerende de Minister — naar men mag hopen — ervan weerhouden zouden hebben de nieuwe regeling abrupt in te voeren.

Wat de toekomst betreft mag de hoop worden uitgesproken dat het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen zal inzien dat een nader onderzoek naar de economische basis van het toelagenbeleid bepaald zeer gewenst is.

Amsterdam.

N. J. BOUMA.

(I.M.)

VEREENIGD BEZIT VAN 1894

Heffing of belastingaftrek?

Een alternatief voor de voorgestelde heffing op de huren van woningwetwoningen

DE door het Kabinet-Cals/Vondeling voorgestelde heffing op de huren van woningwetwoningen is in feite een lapmiddel om ongewenste consequenties van een verkeerd gericht woningsubsidiebeleid te corrigeren. Het is fundamenteel fout een voor minder draagkrachtige subjecten bedoelde subsidie te hechten aan objecten; hierdoor kunnen ze, ja zelfs moeten ze, hun doel missen. Men huurt nu eenmaal geen huis met de bedoeling regelmatig te verhuizen. Het inkomen van de huurder zal in veel gevallen regelmatig stijgen, naarmate zijn carrière voortschrijdt. Mede hierdoor is te verklaren, dat 30 pCt. van de bewoners van woningwetwoningen een hoger inkomen heeft dan de zgn. „sociale verzekeringsgrens” van f. 11.500 ¹⁾.

Gegeven deze toestand is de kern van het voorstel Bogaers aanvaardbaar. De bedoeling is ten eerste redressering van een situatie, waarbij de verkeerde personen profiteren van een gunstig financierings- en subsidiëringsbeleid. Daarnaast is de voorgestelde heffing mede van belang ter verlichting van de lasten voor de overheid ²⁾. De opbrengst is geraamd op f. 70 mln. Wij willen ons hier niet bezighouden met de principiële kanten van het woningbeleid, doch slechts ingaan op de vraag of de voorgestelde heffing de meest doelmatige vorm is om de gewenste doeleinden te verwezenlijken.

Bij een vrije woningmarkt met voldoende aanbod in alle woningcategorieën is het een normaal stuk consumptievrijheid, dat ieder voor zich uitmaakt welk percentage van zijn inkomen hij aan woongenot wil besteden. Die vrije markt bestaat echter niet. Er is geen pariteit tussen huurverschillen en verschillen in woongenot voor woningen, die in verschillende jaren zijn gebouwd ³⁾. Uitgaande van deze realiteit zit er iets onredelijks in, wel de bewoners van woningwetwoningen, maar niet de bewoners van andere goedkope woningen te willen treffen. Voor zover men meent, dat de voorgestelde heffing een stimulans zal opleveren voor de doorstroming, is het ook van belang dit effect niet te beperken tot een bepaalde categorie woningen.

Uitgangspunt behoort dus te zijn, dat de woningnood noopt tot formele aantasting van de consumptievrijheid in die zin, dat een norm wordt gesteld voor een sociaal aanvaardbare verhouding tussen huursom en inkomen. Uitdrukkelijk zij gesteld, dat van een materiële aantasting geen sprake is: het gaat slechts om de erkenning van een bestaande toestand, waarin consumptievrijheid op woongebied illusoir is.

Een groot bezwaar van de voorgestelde heffing is, dat hiervoor een apparaat moet worden geconstrueerd. Als ruwe schatting van de perceptiekosten lijkt 5 pCt. zeker niet te hoog. Een methode die fiscaal tot het zelfde resultaat leidt bij lagere kosten van invordering verdient daarom de voorkeur.

Voorts moet men niet te licht denken over de psychologische bezwaren van een nieuwe last, die de overheid een aantal van haar belastingbetalers, voornamelijk uit de toch al zwaar belaste middengroepen, oplegt. Het is veel aantrekkelijker hen een extra aftrekmogelijkheid te bieden. Dat dit, met hetzelfde of met een beter resultaat, mogelijk is, hopen wij hieronder duidelijk te maken.

WIJ zullen niet treden in de uitwerking van details, die thuis hoort in handen van specialisten, doch slechts de hoofdlijnen aangeven. Wij zijn namelijk van mening, dat deze beoogde heffing het beste kan worden ondergebracht bij de inkomstenbelasting. Het is redelijk te veronderstellen, dat de overgrote meerderheid van de subjecten, die men aan de heffing wil onderwerpen, een aangiftebiljet voor de inkomstenbelasting moet indienen. Met een of twee vragen meer op dit formulier, dus met zeer lage perceptiekosten, is alle benodigde informatie voorhanden.

Voor een volledige integratie van de heffing met de inkomstenbelasting kan men twee wegen bewandelen: men kan de belasting van de daarvoor in aanmerking komende subjecten verhogen, maar men kan ook, bij een andere tariefstelling, de van de heffing vrijgestelden een extra aftrek toestaan. Het behoeft geen betoog, dat deze laatste mogelijkheid verre de voorkeur verdient.

De invoering van het hierbij passende tarief van de inkomstenbelasting zou in het huidige tijdsgewricht neerkomen op een geringere rechtstreekse verlaging dan die, welke thans op het programma staat ⁴⁾. Men kan hiertegen slechts formeel bezwaar maken, zolang het netto fiscaal resultaat overeenkomt met de voorstellen van de Miljoenennota.

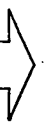
Voor de specialisten bestaat er veel manoeuvreerruimte bij het stellen der tarieven: men kan komen tot een geringe belastingverlaging in januari 1967, gekoppeld aan een ruime aftrekmogelijkheid, dan wel een slechts matig aangestaste belastingverlaging met krappe aftrek voor een hoog huurpercentage. Dit is te verwezenlijken bij een hoog basispercentage en hoge aftrek zowel als bij een laag basispercentage en lage aftrek. Men kan voor verschillende huurquoten verschillende schalen vaststellen, hoewel men daarmee nooit zo ver mag gaan dat het fiscaal aantrekkelijk wordt een onevenredig hoog deel van zijn inkomen te verwonen. Voorts is er de mogelijkheid van differentiatie tussen huurders en bewoners van eigen huizen, waardoor het kopen van een eigen huis wordt aangemoedigd. Kortom, er is zoveel speelruimte in de uitvoering, dat, hoewel het niet raadzaam is de tariefstelling te veelvuldig te herzien, hier gesproken mag worden van een nieuw instrument voor het structureel woningbeleid: ongetwijfeld zal, bij gelijke fiscale netto uitkomsten, het ene tarief meer efficiënt zijn dan het andere in zijn effect op doorstroming en eigen

¹⁾ S.-E.R. Informatie- en Documentatiebulletin, no. 36, 22 september 1966, blz. 36.

²⁾ Miljoenennota 1967, blz. 71.

³⁾ S.-E.R.-advies inzake het huur- en subsidiebeleid, no. 6, 1965, blz. 5.

⁴⁾ Miljoenennota 1967, blz. 27.

De vooruitzichten voor het midden- en kleinbedrijf

IN aansluiting op ons artikel over de positie van het midden- en kleinbedrijf¹⁾ willen wij thans enige aandacht schenken aan de vooruitzichten voor deze bedrijven. Bij het beoordelen van deze vooruitzichten is de technische vooruitgang een zeer belangrijke factor. Fourastié heeft deze zelfs centraal gesteld voor de ontwikkelingen in verleden, heden en toekomst²⁾.

In de landbouw en in de industrie (resp. de primaire en de secundaire sector) speelt de technische ontwikkeling een rol — in de landbouw minder sterk dan in de industrie — die er in beide gevallen toe leidt, dat de prijzen van de produkten zoal niet absoluut dan toch in relatie tot het arbeidsloon een dalende lijn vertonen. In de landbouw zijn door het ten gevolge van genoemde oorzaak reeds vroeger begonnen saneringsproces arbeidskrachten vrij gekomen, die naar de industrie zijn overgegaan. In de naaste toekomst zal ook in de industrie de technische ontwikkeling door dalende prijzen, gepaard aan hogere kosten, steeds meer krachten vrij maken. Zij zullen dienen door te schuiven naar de tertiaire, de dienstverlenende sector, waar nagenoeg geen invloed van de techniek mogelijk is. De vraag naar deze prestaties die, in tegenstelling tot wat wij in de primaire en secundaire sectoren zien, een steeds hogere beloning ontvangen, zal in een technisch hoog ontwikkelde samenleving juist zeer groot zijn. M.a.w., zijn door de technische vooruitgang de kleine en middelgrote bedrijven in landbouw en industrie tot ondergang gedoemd, in de tertiaire sector zijn de vooruitzichten anders.

Toch zief wij zowel in de industrie als in de groot- en kleinhandel uiteenlopende ontwikkelingen. Sommige bedrijven gaan in het saneringsproces ten onder, terwijl andere tot bloei blijken te komen. Bij het inzicht in dit probleem kunnen de stellingen van Fourastié de oplossing bieden.

De genoemde indeling heeft geen absolute betekenis. Zo zijn er in de industrie taken met een sterk tertiaire inslag waar minder invloed van de technische vooruitgang merkbaar is, zodat slechts in beperkte mate investeringen en research nodig zijn. Hier kan men de doorgaans felle concurrentie het hoofd bieden dankzij persoonlijke eigenschappen als gespecialiseerd vakmanschap, doorzettingsvermogen en originaliteit. Daarente-

huizenbezit. Hoe groot dit effect kan zijn is uiteindelijk een zaak van de praktijk, hoewel het Centraal Planbureau hiervan wellicht betrouwbare schattingen kan maken.

De presentatie van de heffing vermomd als belastingaftrek zal ongetwijfeld bij sommigen de misvatting teweegbrengen dat het hier gaat om een op de subjecten gericht subsidiesbeleid. Wij hebben aan het begin van dit opstel echter uitdrukkelijk gesteld deze problematiek buiten beschouwing te zullen laten. Onze suggestie biedt dan ook geen oplossing voor dit vraagstuk, maar alleen een in onze ogen betere uitvoering van de heffing.

Amsterdam.

A. J. BUTTER,
M. C. E. VAN GENDT.

gen worden handelsbedrijven, die diensten verlenen door het in voorraad houden en aanbieden van primaire en secundaire produkten, geconfronteerd met dalende prijzen. Door de stijgende kosten worden de gekrompen marges opgeteerd. Bestrijding van dit verschijnsel is alleen mogelijk door rationalisatie in de zin van het afstoten van niet strikt noodzakelijke taken. Hiermee wordt het saneringsproces ingezet, dat tot de sluiting van bedrijven leidt. De ontwikkeling beweegt zich ten gunste van het grootwinkelbedrijf.

NIET alleen de aard van de gevoerde produkten is van belang, doch ook die van de afnemers. Zijn deze primair of secundair, d.w.z. resp. in landbouw of industrie werkzaam, dan neemt hun aantal af bij een vergroting van de behoefte per resterende individuele afnemer. Deze toenemende behoefte per afnemer gaat zich door de specialisatie concentreren op een kleiner aantal artikelen. Dit vergroot de kans op uitschakeling van de tussenhandel, tenzij en voor zover deze in staat is de behoeften in de nieuwe intensiteit op moderne wijze beter dan voorheen te dekken.

Wordt de taak voor de dienstverlening in de primaire en secundaire sectoren voortdurend kleiner door winstdaling en beperking van het debiet, slechts daar waar de afnemer een sterk tertiair karakter heeft, blijven meer mogelijkheden over. Dit is bijv. het geval bij toelevering aan onderhouds- en reparatiebedrijven. Dan heeft men te maken met een stijgende vraag naar secundaire produkten, waarvan de prijzen onder druk staan³⁾.

De technische vooruitgang en de daardoor tot stand komende grotere welvaart doen de behoeften in de tertiaire sector toenemen. Met name behoeften aan het bijzondere zullen belangrijk worden. Bij de bevrediging van deze behoefte hors-série kan het midden- en kleinbedrijf een belangrijke rol spelen, zowel in handel als in industrie en ambacht. Voor het voldoen aan deze veeleisender vraag is, naast inzicht in de taken van modern ondernemerschap, verantwoorde en gespecialiseerde vakkennis nodig, meer aandacht voor het organisatorische en in menselijk opzicht meer echte toewijding bij de taakvervulling.

Mits de beperkingen in de mogelijkheden onderkend worden en aan de genoemde eisen wordt voldaan, kan gezegd worden dat „small business is big business”⁴⁾ en dat de groeikansen voor het kleine bedrijf grotendeels afhankelijk zijn van de wil van de ondernemer⁵⁾.

Utrecht.

Mr. D. HOEKSTRA.

¹⁾ Mr. D. Hoekstra: „De positie van het midden- en kleinbedrijf” in *E.-S.B.* van 25 augustus 1965, blz. 779-781.

²⁾ Jean Fourastié: *Le grand espoir du XXe siècle*, Ned. vertaling: *Moderne Techniek en Economische ontwikkeling*, (Aula nr. 198), Utrecht 1965. Van dezelfde schrijver verscheen dit jaar: *Idées majeures*, Parijs 1966.

³⁾ Buiten beschouwing blijft het complexe karakter van de consument, dat de invloed van de aard van de produkten in principe intensiveert.

⁴⁾ Hans Henriksen, CIO XIV congres, Rotterdam 1966.

⁵⁾ C. R. Wynne-Roberts, idem.

Grondstoffenvoorziening in Oost-Europa

IN het Russische tijdschrift *Woprosy ekonomiki* (Problemen der economie), no. 4, 1966, trof ons een belangwekkend artikel over de grondstoffenvoorziening in Oost-Europa van de hand van I. Doedinsky. Het artikel is belangrijk genoeg om het hier verkort weer te geven.

Schrijver wijst allereerst op het feit, dat de grondstoffenvoorziening in onze tijd van industriële massaproductie één van de ingewikkeldste internationale problemen vormt. In 1937 bedroeg de wereldproductie van aardolie 280 mln. ton, in 1965 reeds 1,5 mrd. ton. Zeer omvangrijk is ook de toeneming van de productie en het verbruik van andere grondstoffen. Mede door de leveringen van de Sowjet-Unie zijn de Comecon-landen in staat voor een belangrijk deel in de eigen behoeften aan grondstoffen te voorzien, nl. wat betreft aardolie en aardolieprodukten voor 96 pCt., steenkool voor 97 pCt., ijzererts voor 80 pCt., kunstmeststoffen voor 78 pCt. Hierbij moet in aanmerking worden genomen dat Polen, Tsjecho-Slowakije, Oost-Duitsland, Hongarije, Bulgarije en ten dele Roemenië geheel onvoldoende voorraden aardolie, ijzererts, non-ferrometalen en verschillende soorten chemische grondstoffen bezitten.

De mogelijkheden van de grondstoffenbronnen van deze landen beantwoorden niet aan de stijgende behoeften aan aardolie, gas, ijzer en non-ferrometalen, katoen, fosforhoudende grondstoffen enz. Slechts Polen beschikt over voldoende voorraden steenkool en bruinkool; de D.D.R. heeft voldoende bruinkool. Over meer of minder voldoende voorraden vaste brandstoffen beschikt ook Tsjecho-Slowakije. De overige landen bezitten niet voldoende brandstoffen (tabel 1).

De onderzochte voorraden ijzererts in Polen, Tsjecho-Slowakije, de D.D.R., Hongarije en Bulgarije zijn (per hoofd van de bevolking) onbelangrijk. Zij kunnen de behoeften aan ertsen voor de metallurgische industrieën niet dekken. Ook voor katoen is men aangewezen op

TABEL 1.

Voorraden brandstoffen per hoofd van de bevolking (in tonnen)

	steenkool	bruinkool	aardolie	alle energiebronnen (in mln. kWh)
Polen	4.355	1.064	0,09	39,0
Tsjecho-Slowakije	429	522	0,07	5,6
D.D.R.	10	1.791	—	4,7
Hongarije	2	252	1,6	1,0
Roemenië	2,5	130	4,2	2,0
Bulgarije	5	432	0,25	2,5

import. In de in de tabel genoemde landen woonde in 1964 31 pCt. van de totale bevolking van de Comecon-landen, terwijl het aandeel aan de totale aardolieproductie van de Comecon 6,2 pCt. bedroeg. Voor steenkool was dit cijfer 28 pCt., voor katoen slechts 0,8 pCt.

Over de groei van de brandstoffenproductie licht tabel 2 ons in.

De betekenis van de Sowjet-Unie als exporteur van brandstoffen en grondstoffen moge blijken uit tabel 3.

Ongeveer tweederde van de door de Comecon-landen geïmporteerde brandstoffen en grondstoffen is afkomstig uit de Sowjet-Unie. Hoe de verhouding grondstoffen-eindprodukten in de totale export van ieder land is, moge blijken uit tabel 4.

TABEL 2.

Groei van de productie van enige soorten brandstoffen en grondstoffen in de Comecon-landen (in mln. tonnen)

	steenkool		bruinkool		aardolie		ijzererts	
	1937	1965	1937	1965	1937	1965	1937	1965
U.S.S.R.	109,9	578,0	18,1	..	28,5	243,0	27,8	153,0
Polen	36,2	118,8	0,02	22,6	0,5	0,3	0,8	1,8
Tsjecho-Slowakije	16,7	27,8	18,0	72,4	0,02	0,2	1,8	2,6
D.D.R.	3,5	2,2	101,1	249,6	—	..	0,4	1,5
Hongarije	1,0	4,4	8,3	27,1	0,04	1,8	0,3	0,6
Roemenië	2,3	4,7	0,6	7,4	6,6	12,6	0,1	2,5
Bulgarije	0,2	0,6	2,0	25,6	—	0,2	0,02	1,8

TABEL 3.

Export uit de U.S.S.R. naar de Comecon-landen^{a)} van brandstoffen, grondstoffen en andere materialen (in 1.000-ton)

	1955	1960	1964
Aardolie (in mln. tonnen)	1,6	6,3	14,0
Steenkool (in mln. tonnen)	2,3	7,3	14,3
Cokes	1.464,0	2.133,0	3.013,0
Ijzererts	8.818,0	14.841,0	21.709,0
Gietijzer	552,0	928,0	1.485,0
Gewalst staal	762,0	2.091,0	3.250,0
Buizen (in totaal)	115,0	134,0	179,0
Koper	29,5	64,3	80,0
Aluminium	30,0	49,0	110,7
Apatietconcentraten	569,0	1.207,0	2.137,9
Katoen	254,0	300,0	321,0
Rondhout (in 1.000 m ³)	288,0	1.645,0	2.516,0
Zaaghout (in 1.000 m ³)	89,0	1.426,0	2.211,0
Cellulose	37,7	53,0	95,2
Papier	17,3	35,2	72,4
Asbest	24,2	43,5	93,8

a) Zonder de Mongoolse Volksrepubliek.

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Internationaal beleggingsfonds
in Aardgaswaarden

INTERGAS

Beheerders:
Algemene Bank Nederland
Banque de Bruxelles
Dresdner Bank
Hill, Samuel & Co.

(I.M.)

Uit deze gegevens blijkt, dat gedurende een periode van tien jaar (1955-1964) het aandeel van grondstoffen in de export van de Sowjet-Unie naar de Oosteuropese landen vrijwel onveranderd blijft, nl. ongeveer 60 pCt. Wat betreft Polen daalde dit cijfer van 65,8 pCt. in 1955 tot 30,7 pCt. in 1964, voor Bulgarije daalde dit cijfer van 55,1 pCt. tot 23,9 pCt., voor Hongarije van 26,9 pCt. tot 17,6 pCt., voor Tsjechoslowakije van 37,7 pCt. tot 24,8 pCt., voor Oost-Duitsland van 17,7 pCt. tot 14,4 pCt.

Voor de Sowjet-Unie levert de grondstoffenvoorziening nog bijzondere problemen op, aangezien 76 pCt. van de bevolking geconcentreerd is in het westelijke, Europese deel van het land, waar ook 80 pCt. van de industriële productie wordt voortgebracht, terwijl ook 80 pCt. van het brandstoffenverbruik voor rekening van dit deel van de Sowjet-Unie komt. In dit Europese deel en in de Oeral bevindt zich evenwel slechts 11 pCt. van de voorraden brandstoffen van de U.S.S.R. Belangrijke hoeveelheden

TABEL 4.

Aandeel van grondstoffen en eindprodukten in de onderlinge handel van de Comecon-landen
(in pCt. van de totale exportwaarde van ieder land)

	U.S.S.R.		Polen		Tsjechoslowakije		D.D.R.		Hongarije		Bulgarije	
	1955	1964	1955	1964	1955	1964	1955	1964	1955	1964	1955	1964
grondstoffen	55,8	58,8	65,8	30,7	37,7	24,8	17,7	14,4	26,9	17,6	55,1	23,9
eindprodukten	44,2	41,2	34,2	69,3	62,3	75,2	82,3	85,6	73,1	82,4	44,9	76,1

TABEL 5.

Productie van grondstoffen en enkele belangrijke produkten in de Comecon-landen

	1950	1960	1965	1965 in pro- centen vergeleken met 1950
Elektrische energie (in mrd. kWh)	135,3	406,6	677,6	501
Staal (in mln. tonnen)	35,8	86,5	119,6	334
Steenkool (in mln. tonnen) ..	405,8	731,6	842,3	207
Aardolie (in mln. tonnen) ...	43,8	161,9	259,0	591
Cement (in mln. tonnen)	18,6	68,5	104,3	559
Zwavelzuur (in 1.000 tonnen)	3.081,0	7.893,0	12.744,0	414

TABEL 6.

Staalproductie in de Comecon-landen over de periode 1950 - 1965
(in mln. tonnen)

	1950	1960	1964	1965
Bulgarije	0,01	0,3	0,5	0,6
Hongarije	1,0	1,9	2,4	2,5
D.D.R.	1,3	3,8	4,3	4,4
Polen	2,5	6,7	8,6	9,1
Roemenië	0,6	1,8	3,0	3,4
U.S.S.R.	27,3	65,3	85,0	91,0
Tsjechoslowakije	3,1	6,8	8,4	8,6

hiervan moeten derhalve over duizenden kilometers uit Siberië en Kazachstan worden aangevoerd. De export van grondstoffen en brandstoffen uit Europees Rusland naar de Oosteuropese landen vergroot derhalve slechts het tekort in dit deel van de U.S.S.R.

De Sowjet-Unie voert Donetskolen uit, maar moet hierdoor steenkool uit het Koeznetskbecken in Siberië aanvoeren (afstand 2.000 km). Evenzo wordt aardgas uit Europees Rusland geëxporteerd, terwijl aan de behoeften in eigen land moet worden voldaan door aardgas uit Russisch Centraal-Azië. Het is duidelijk, dat hierdoor de transportkosten sterk verhogend werken op de uiteindelijke prijs van de grondstoffen.

Doedinsky gaf in zijn artikel een beeld van de ontwikkeling van de productie van brandstoffen en grondstoffen in de Comecon-landen. In dit verband is het interessant na te gaan, welke ontwikkeling de productie van energie en staal te zien geeft (tabellen 5 en 6).

Deze laatste gegevens vonden wij in een artikel van P. Alampijew, N. Stolpow en A. Tjeljefoes over de economische ontwikkeling van Oost-Europa, gepubliceerd in *Woprosy ekonomiki*, no. 7, 1966. De productiecijfers hebben dus betrekking op alle Comecon-landen.

's-Gravenhage.

P. KRUG.

(I.M.)

BEDRIJFSADMINISTRATIEKANTOOR HOLLAND N.V.
CENTRUM VOOR ELEKTRONISCHE INFORMATIEVERWERKING

COOLSINGEL 49 — ROTTERDAM — TELEFOON No. 11 61 55

Boekbespreking

Peter R. Odell: *An economic geography of oil*. G. Bell and Sons Ltd., Londen 1963, vii + 219 blz., 22 s/6 d.

DIT is een boek zoals er eigenlijk meer over allerlei goederensoorten zouden moeten verschijnen. In nauwelijks 200 bladzijden wordt een overzicht van de olie-industrie buiten de Verenigde Staten gegeven, dat als een uitstekende basis kan dienen voor verdere onderzoeken. De enige restrictie die wordt gemaakt, is dus de olie-industrie in de Verenigde Staten. Deze voert Odell alleen ten tonele als het contacten van deze industrie met de elders gevestigde olie-industrie betreft. Een enigszins redelijke beschrijving van de Amerikaanse olie-industrie zou te veel ruimte hebben gevergèd! Bovendien lopen de ontwikkelingspatronen van deze industrie in de Verenigde Staten en in overige delen der wereld nogal uiteen: importrestricties voor ruwe olie en fiscale faciliteiten om een grotere uitbating van oliebronnen economisch aantrekkelijk te maken, komen elders niet of niet zo stringent voor.

Odells boek valt in drie delen uiteen. Hierin worden het patroon van het aanbod, de vraag en de "handling" van ruwe olie beschreven. Als conclusie wordt in deel vier de relatie tussen de olie-industrie en de economische ontwikkeling nader bezien. In het eerste deel: „The pattern of world oil supply”, wordt allereerst ingegaan op de betekenis van de bekende voorraden ruwe olie. Het is bekend dat de reserves zich tot de jaarlijkse winning verhouden als ongeveer 40:1. Gezien de jaarlijkse exploitatietoename lijkt het alsof de wereld binnen afzienbare tijd bijzonder krap in de olie komt te zitten; op de funeste gevolgen daarvan heeft al menigeen gewezen. Odell zet echter uiteen dat de ratio 40:1 als een *werkverhouding* moet worden gezien en niet als een maatstaf om er olietekorten in de nabije toekomst mee te voorspellen. Trouwens, de bewezen reserves worden jaarlijks groter en stijgen zelfs boven de groei van het aanbod uit, zodat tot nu toe de ratio steeg. Desondanks beweren de tegenstanders dat de exploratie steeds moeilijker en kostbaarder zal worden. Odell betoogt dan dat, ondanks die onzekerheid, slechts 1 pCt. van de daarvoor in aanmerking komende oppervlakte pas op olievoorkomens

werd onderzocht, terwijl de techniek de economie van exploratie en exploitatie helpt.

Na een overzicht te hebben gegeven van de vindplaatsen van olie, bespreekt Odell in een boeiend hoofdstuk de factoren die het aanbod van ruwe olie hebben bepaald. Frappant is het te lezen dat de „internationals” tot 1950 het aanbod behoorlijk in de hand hadden. Daarna is de gehele oliemarkt in beweging gekomen omdat omstreeks die tijd de gedachte weer eens postvatte dat er in de Verenigde Staten niet genoeg olie voorhanden zou zijn. Daarop gingen de wat kleinere Amerikaanse maatschappijen, de zgn. „independents”, bronnen zoeken buiten hun land, o.a. in Noord-Afrika. Toen deze bronnen rijkelijk bleken te vloeien tegen een naar Amerikaanse maatstaven zeer lage prijs, greep de Amerikaanse regering in met kwantitatieve restricties. Het aanbod van de „independents” richtte zich daarna op Europa en zo begon hier de opmars van de olie als energiebron.

In het tweede en derde deel worden de geografische verspreiding van de vraag naar ruwe olie, de raffinaderijvestigingen en de transportlijnen behandeld. Hoewel over twee delen verdeeld, vertonen deze onderwerpen een nauwe samenhang. Zo hangt de vestigingsplaats van raffinaderijen af van de aanvoerlijnen van ruwe olie, de vraag naar olieproducten, de concentratie van de vraag, de structuur van de vraag naar olieproducten (benzine versus zwaardere oliesoorten), de opbrengsten, de belastingen en last but not least van de concurrentiepositie van de steenkool. In bijzonder instruc-

tieve bladzijden licht Odell de doorslaggevende determinanten systematisch toe voor verschillende landen en werelddelen.

In deel vier wordt ten slotte de relatie nagegaan tussen de olie-industrie en de gebieden waar deze olieactiviteiten gelokaliseerd zijn. Deze relatie ligt geheel anders dan bij de steenkoof: we vinden bij de steenkolenmijnen grote industriële concentraties. Bij de ruwe olie is dit niet of in veel mindere mate het geval. Hiervoor zijn vier oorzaken aan te wijzen: het relatief goedkopere transport van olie vergeleken met steenkool; de veel latere ontwikkeling van olie als energiebron voor de industrie, die geen dwingende reden bleek te zijn voor verandering van vestigingsplaats; de organisatie van de olie-industrie, nog steeds beheerst door de „internationals”, die alle in hoog ontwikkelde industrielanden hun zetel en belangen hebben en ten slotte het feit dat de olieproductie buiten de Verenigde Staten gecentraliseerd is in die landen, waar de industriële ontwikkeling nog niet van de grond is gekomen. Heeft de olie-industrie voor de Westerse landen al groot nut afgeworpen, het is heel goed mogelijk dat bij wijzigingen in de derde en vierde oorzaak een positievere relatie in ontwikkelingslanden in gang wordt gezet: naast de ontvangst van royalties óók invloed op de industrie-ontwikkeling en de infrastructuur. Odell illustreert dit met te wijzen op betrekkelijk kleine olie- en gasvoorkomens, die als kern van een plaatselijke industriële opbloei hebben gediend.

Onze conclusie luidt: Odell schreef een uitstekend boek, dat nog lang als introductie tot de olieproblematiek kan dienen.

Leiderdorp.

Drs. I. PELS.

(I.M.)

WARMTE	TECHNIEK
BEUKERS	SCHIEDAM

Netwerkplanning volgens PERT. Een geprogrammeerde tekst. Federal Electric Corporation (A Programmed Introduction to PERT. Vertaling en bewerking: H. Poolman Jr. en Th. M. Femer). Universitaire Pers Rotterdam/Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam 1966, 196 blz. (in plastic ringband), f. 22,50.

Twee moderne ontwikkelingen, geprogrammeerde instructie en PERT, worden in dit boekje gepresenteerd.

Geprogrammeerde instructie is een onderwijsmethode waarbij de stof in kleine afgestemde hoeveelheden wordt doorgegeven. Het verwerken van de verstrekte informatie wordt hierbij gestimuleerd door het invoegen van vragen waarop een passend antwoord gegeven moet worden. Dit heeft als voordeel dat niet verder met de te bestuderen stof kan worden gegaan aler het daaraan voorafgaande op juiste wijze is verwerkt, hetgeen dan moet blijken uit de antwoorden op de vragen.

PERT (Program Evaluation and Review Technique) is een planningsmethode, die in de afgelopen jaren is ontwikkeld en sterk op de voorgrond is getreden, omdat zij als belangrijke voordelen heeft: een juiste projectanalyse, verbetering van de communicatie tussen alle medewerkende niveaus en afdelingen, een goede voortgangscontrole en bovendien de mogelijkheden biedt snel bottle-necks op te sporen en alternatieve beslissingen te beoordelen. PERT dwingt de gebruiker de onderlinge relatie van alle bij een project voorkomende bewerkingen te onderkennen en de bijbehorende invloedsfactoren op hun juiste waarde te schatten.

Deze techniek vindt nu ook in Nederland toepassing, o.a. in de vliegtuigen de chemische industrie en in de bouwwereld.

De vertalers/bewerkers hebben de Amerikaanse tekst in zijn oorspronkelijke vorm aangepast aan de ontwikkelingen van netwerkplanning, zoals die zich in Europa hebben voltrokken, hetgeen bijv. resulteerde in het verschuiven van het accent van knooppuntsplanning (Amerika) naar „activiteitenplanning” (Europa). Tevens namen zij, in de Amerikaanse tekst een min of meer verwaarloosd onderdeel, een beschouwing op over de te volgen procedure bij het via een computer verwerken van netwerkplanning.

Het boekje is fraai verzorgd, goed uitgevoerd en — als wij ons niet vergissen — het eerste in het Nederlands verschenen boekje over PERT.

Norbert Wiener: God, mens en machine (God and Golem, Inc. Vert. door P.H.W.C. Rommers), met een voorwoord van H. Brandt Corstius. UPR paperbacks no. 13. Universitaire Pers Rotterdam, 1966, 127 blz., f. 7,50.

Wiener, „de vader van de cybernetica”, filosofeert in dit boek over de wrijvingen die optreden op de raakvlakken tussen cybernetica, sociale wetenschappen, ethiek en religie. Hij beantwoordt vragen als „Zijn machines in staat machines naar hun gelijkenis voort te brengen?” en „Is de mens door de zelflerende machine vervangbaar?”. Hij waarschuwt ook tegen de overschatting van de mathematische toepassingsmogelijkheden in de economie, welke onder economen zou heersen.

Guy B. Ford: Selectie en begeleiding. Nieuwe ontwikkelingen in het personeelsbeleid. (Building a Winning Employee Team. Vert. door A. de Groot en Drs. A. J. Lems), UPR paperbacks no. 14. Universitaire Pers Rotterdam, 1966, 118 blz., f. 7,50.

In dit boekje definieert de auteur de personeelsafdeling met behulp van analogieën en termen die iedere afdelingschef kan begrijpen. Achtereenvolgens worden zes fasen onderscheiden en besproken, zes fasen die moeten worden doorlopen om een effectief gebruik van de arbeidskrachten te maken: 1. Beschrijf de taak — 2. Selecteer de medewerker — 3. Leid hem op — 4. Begeleid hem — 5. Schep gunstige omstandigheden — 6. Geef hem blijk van uw (positieve of negatieve) waardering.

John von Neumann: Het zenuwstelsel als computer. (The Computer and the Brain. Vert. door F. Saris en P. Saris-Bertelsmann), UPR paperbacks no. 15. Universitaire Pers Rotterdam, 1966, XX + 113 blz., f. 7,50.

Een poging een weg te vinden naar het begrijpen van het menselijk zenuwstelsel vanuit wiskundig oogpunt; „begrijpen” in de zin van een min of meer gesystematiseerde speculatie over

hoe een dergelijke weg bewandeld zou moeten worden.

Verkorte inhoud:

Deel 1. De rekenmachine — De werkwijze van de analogon machine — De werkwijze van de digitale machine — De logische besturing — Gemengde numerieke procedures — De nauwkeurigheid — Enkele eigenschappen van moderne analogon rekenmachines — Kenmerken van moderne digitale machines.

Deel 2. Het zenuwstelsel — Een vereenvoudigde beschrijving van de werking van het neuron — De zenuwimpuls — Criteria voor de prikkeling — Het probleem van het geheugen in het zenuwstelsel — Digitale en analoge delen van het zenuwstelsel — Programma's en hun rol in de regeling van de machine — De logische structuur van het zenuwstelsel — De aard van het systeem van getallenweergave: niet digitaal maar statistisch — De taal der hersenen is niet de taal van de wiskunde.

John F. Mee: Management als wetenschap (Management Thought in a Dynamic Economy. Vert. door P. H. W. C. Rommers), UPR paperbacks no. 16. Universitaire Pers Rotterdam, 1966, 116 blz., f. 9,50.

De auteur heeft zich aan het denken gezet over management als afzonderlijke wetenschap. Naast een historisch overzicht belicht hij de opvattingen over de managementtheorie in politiek, economisch en sociaal perspectief. Hij beschrijft de verschillende typen managers in de Verenigde Staten in de afgelopen eeuw alsmede de huidige opvattingen over de professionele manager. Ten slotte geeft hij zijn visie op de toekomstige managementfilosofie. Een uitgebreide chronologische bibliografie completeert deze theoretische beschouwing over management als wetenschap welke in de Verenigde Staten in 1963 door The Academy of Management werd gekozen als een van de beste vijf boeken over management.

Prof. Mr. H. J. Hofstra: Plaats en taak van de belastingwetenschap. Inaugurale rede Leiden. Æ. E. Kluwer, Deventer 1966, 32 blz., f. 3.

Prof. Dr. Mr. A. F. H. C. Schrijvers: *Economische wetenschap en het midden- en kleinbedrijf.* Inaugurale rede Tilburg. Æ. E. Kluwer, Deventer 1966, 24 blz., f. 2,50.

De rechtsorde der Europese Gemeenschappen tussen het internationale en het nationale recht. Europese Monografieën no. 6. Æ. E. Kluwer, Deventer 1966, 192 blz., f. 12,50.

Deze publikatie bevat de voordrachten, gegeven in het kader van de Leidse postdoctorale colleges gedurende het universitaire jaar 1964-1965 en gewijd aan specifieke elementen van het gemeenschapsrecht. Inhoud der colleges:

— De verhouding tussen het volkenrecht, het Gemeenschapsrecht en het recht der lid-staten in het licht van het mandaat van rechters (Prof. Jhr. Mr. H. F. van Panhuys);

— De uitvoering van het Verdrag en de verordeningen. Gemeenschapsbestuur en nationaal bestuur (Prof. Mr. P. J. G. Kapteyn);

— Toezicht door het Hof en de nationale rechter op de naleving van de verdragsverplichtingen (Prof. Mr. A. M. Donner);

— De vervoerswetgeving, zijn verhouding tot internationale verdragen en zijn werking in de lid-staten (Prof. Mr. W. Riphagen);

— Ontsnappingsclausules en het recht van de lid-staten der E.E.G. De bescherming van publieke en private belangen (Mr. G. van Setten);

— De bronnen van het Gemeenschapsrecht (Prof. Mr. A. J. P. Tamis);

— De kartelwetgeving van de E.E.G.: Haar werking in de lid-staten en daarbuiten (Mr. B. Baardman);

— Het toezicht door de Commissie op de naleving der verdragsverplichtingen door lid-staten en particulieren (Prof. Mr. H. G. Schermers);

— De uitlegging van het gemeenschapsrecht (Prof. Dr. I. Samkalden).

Fiscale harmonisatie in de E.E.G. Europese Monografieën no. 7. Æ. E. Kluwer, Deventer 1966, 112 blz., f. 9,75.

Door samenwerking tussen het Europa-Instituut te Leiden en de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam kwam in het academisch jaar 1965-1966 een postdoctorale leer-gang tot stand, gewijd aan de fiscale harmonisatie in de E.E.G. De titels van de vijf te Leiden gehouden colleges luiden achtereenvolgens:

— De belastingharmonisatie in de E.E.G. (Mr. P. VerLoren van Themaat);

— Internationaalrechtelijke aspecten van de fiscale harmonisatie in de E.E.G. (Prof. Mr. W. Riphagen);

— Omzetbelastingharmonisatie in de E.E.G. (Prof. Mr. K. V. Antal);

— Harmonisatie van de directe belastingen (Prof. Dr. J. H. Christiaanse);

— Enige kanttekeningen over de economische aspecten van de belastingharmonisatie (Prof. Dr. Th. A. Stevers).

Mr. H. Cohen Jehoram e.a.: Opvolging in het vrije beroep. Serie Recht en Praktijk, deel 3. Æ. E. Kluwer, Deventer 1965, 196 blz., f. 14,50.

Verschillende vertegenwoordigers van de vrije beroepen, c.q. beroepsorganisaties zelf geven hun benadering van het opvolgingsprobleem voor hun beroep (achtereenvolgens in hoofdstukken over de arts, de tandarts, de apotheker, de advocaat, de accountant, de architect en de raadgevend ingenieur), gevolgd door een hoofdstuk „Fiscale aspecten” door Mr. K. Sneep en Mr. L. Wolfsbergen.

Mr. J. H. Jonker: De rechtsverhouding tot de derde in de concurrentiestrijd. Æ. E. Kluwer, Deventer 1965, 230 blz., f. 17,50.

Hoewel deze studie, een handelsuitgave van de dissertatie waarop de schrijver promoveerde aan de Vrije Universiteit, rechtstreeks te maken heeft met het ruime gebied van de ongeoorloofde mededinging, is het onderwerp bewust beperkt tot dat gebied van deloyale concurrentie, waarbij de positie van de mededingende partijen mede wordt bepaald door de rechtsverhouding van één van hen tot een derde.

Mr. A. R. Bloembergen: Schadevergoeding bij onrechtmatige daad. Damages in the law of torts (with summary in English). Æ. E. Kluwer, Deventer 1965, 459 blz., f. 35.

Dit lijvige boek, een handelsuitgave van de dissertatie waarop de auteur in 1965 promoveerde aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, behandelt dat element van het bekende artikel 1401 B.W. hetwelk tot dusverre de minste aandacht kreeg: de schade. De laatste jaren komen vragen van schade en schadevergoeding, o.a. naar aanleiding van enige belangrijke arresten van de Hoge Raad, echter steeds meer in de belang-

stelling te staan. De schrijver behandelt het algemene deel van het schadevergoedingsrecht (kort gezegd, de onderwerpen die bij alle soorten schade een rol spelen) met uitzondering van de rechterlijke matiging van de schadevergoeding, de ideële en de toekomstige schade, en de schade in geval van dood door schuld.

De (verkorte) inhoud van het boek is: inleiding — de schade — schade als concreet en als abstract begrip — de schadevergoeding — de verbintenis tot schadevergoeding — het verband tussen onrechtmatige daad en schade — de gerechtigden tot de schadevergoeding — de voordeelstoerekening — schadevergoeding en verzekering — de schadebeperkingsplicht — summary — lijst van verkort geciteerde literatuur — registers.

Dr. J. C. L. Huiskamp: De omzetbelasting in internationaal verband. Een geschiedkundige en fiscaal-theoretische benadering. Æ. E. Kluwer, Deventer 1966, 222 blz., f. 17,50.

Uit het „Woord vooraf” van deze publikatie die als academisch proefschrift heeft gediend ter verkrijging van de graad van doctor in de economische wetenschappen aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam:

„De belangstelling voor de omzetbelasting neemt toe. Een uitgewerkte geschiedkundige benadering van het verschijnsel omzetbelasting, zoals dit zich over de gehele wereld heeft geopenbaard, bestaat niet. Dit geschrift hoopt deze leemte te ondervangen. In deel II wordt een fiscaal-theoretische synthese gegeven, uitgaande van de ontwikkeling van de omzetbelasting in de richting van een belasting op de verwerving van goederen en diensten voor behoeftbevreddiging (indirect geheven verbruiksbelasting). Aan rechtsvergelijking, alsmede aan de wisselwerking tussen economische orde en omzetbelasting is ruime aandacht besteed”.

Stakingsrecht. Voordrachten gehouden op het Landelijk Juridisch Studentencongres 1965 te Leiden. Æ. E. Kluwer, Deventer 1965, 86 blz., f. 6,50.

In zijn Openingswoord wijdt Prof. Mr. J. M. van Bemmelen een korte beschouwing aan de strafrechtelijke kant van het stakingsverschijnsel. Prof. Mr. H. Drion zet de betekenis van het Panhonlibco-arrest uiteen; de bijdrage van Prof. Mr. P. Borst is getiteld „Staking, arbitrage, dwangsom”. F. G. van der Gun licht het vakverenigingstandpunt toe; Prof. Mr. H. L. Bakels behandelt de vraag of een wettelijke regeling van het stakingsrecht gewenst is. Prof. Dr. A.

Heertje stelt de vraag „Is staken economisch?” en tracht deze uiteraard ook te beantwoorden. Prof. Mr. N. E. H. van Esveld ten slotte confronteert de Nederlandse opvattingen met de in het Europees Sociaal Handvest neergelegde beginselen.

Prof. Mr. H. L. Bakels (red.): Nederlands recht in kort bestek. Æ. E. Kluwer, Deventer 1966, 376 blz., f. 24,50.

Dit boek wil een beknopt overzicht van het Nederlandse recht, ter oriëntering en als leidraad, verschaffen door een korte en zakelijke behandeling van de belangrijkste delen van het geldende Nederlandse recht te geven.

In een zevental hoofdstukken, voorafgegaan door een algemene inleiding, worden achtereenvolgens het staatsrecht, het strafrecht, het privaatrecht, het belastingrecht, het arbeidsrecht, het internationaal privaatrecht en het volkenrecht aan de orde gesteld.

Aan deze bundel werkten mee de hoogleraren Mr. H. L. Bakels, Mr. Ch. J. Enschedé, Mr. N. E. H. van Esveld, Mr. W. C. L. van der Grinten, Mr. W. L. Haardt, Mr. J. van der Hoeven, Mr. B. V. A. Röling, Mr. J. van Soest.

H. G. Cuming and C. J. Anson: Mathematics and Statistics for Technologists. Heywood Books, London 1966, 490 blz., 105 sh.

De auteurs hebben gezorgd voor een werk, dat, begonnen met een herhaling van de elementaire algebra, meetkunde en goniometrie, een breed terrein van mathematische en statistische technieken en hun toepassingen bevat.

De hoofdingeling van dit boek luidt: Review of Elementary Algebra - Review of Elementary Plane Trigonometry - Co-ordinate Plane Geometry of the Straight Line - Co-ordinate Plane Geometry of the Circle - The Binomial Expansion - Partial Fractions - Functions and Limits - Differentiation - Applications of Differentiation - Integration - Applications of Integration - Complex Numbers - Ordinary Linear Differential Equations - Partial Differentiation - Statistical Method - Standard Numerical Measures for Describing Frequency Diagrams - Probability Theory and its Applications - Binomial and Poisson Distributions - Normal Distribution - Control Charts - Population and Sample - Distribution of Differences - Tests of Significance - Analysis of Variance - Regression and Correlation (Linear Relationships).

E.-S.B. 16-11-1966

BELEG INTERNATIONAAL
BELEG IN **Interunie**
N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

(I. M.)

In het boek zijn tevens vraagstukken opgenomen; de antwoorden staan achterin.

The Theory of Interest Rates. Proceedings of a Conference held by The International Economic Association, edited by F. H. Hahn and F. P. R. Brechling. Macmillan, London 1965, 365 blz., 50 sh.

Dit boek bevat de „papers”, uitgebracht op de „Conference on the Theory of Interest and Money”, gehouden van 28 maart - 7 april 1962 in de Abdij van Royaumont in Frankrijk en georganiseerd door The International Economic Association.

Doel van het congres was de interest- en geldtheorie opnieuw te bezien in het licht van de theoretische ontwikkelingen, die sinds de *General Theory* hebben plaatsgevonden.

Het boek valt uiteen in vier onderdelen: Theories of Asset Preferences (bijdragen van James Tobin, Don Patinkin, G. L. S. Shackle, Tõnu Puu.) - Money, Interest Rates, and Equilibrium Models (Robert Clower, F. H. Hahn, L. R. Klein, Takashi Negishi, Ralph Turvey, J. M. Culbertson) - Interest, Growth, and Inter-temporal Allocation (E. Malinvaud, L. M. Koyck en Mw. M. J. 't Hooft-Welvaars, Amartya Kumar Sen) - Summary Record of the Debate (F. P. R. Brechling).

Fritz Machlup: International Monetary Economics. Collected Essays. George Allen & Unwin, London 1966, 472 blz., 22 sh.

Dit boek bevat reeds eerder gepubliceerde artikelen van Prof. Machlup (Princeton University), in de afgelopen dertig jaar geschreven. Vele ervan stonden en staan op de literatuurlijsten van generaties studenten in de econo-

mie. Sommige artikelen zijn oorspronkelijk in andere talen geschreven, maar eerst nu in het Engels vertaald. De hoofdstukken VII en XIX werden voor het eerst afgedrukt. De in totaal twintig hoofdstukken zijn verdeeld over 5 onderdelen, elk voorzien van een Inleiding van de schrijver. De titels van deze delen luiden achtereenvolgens:

- Foreign Exchange and Balance of Payments;
- The Effects of Devaluation;
- Gold and Foreign Reserves;
- Reform Plans (bestaat uit de welbekende, opnieuw herziene studie „Plans for Reform of the International Monetary System”);
- Capital Movements and the Transfer Problem.

In feite is het thema van alle hoofdstukken: de betalingsbalans.

P. C. Sarkar: The planning of agriculture in India. Rotterdam University Press Economics Series, vol. 6. Universitaire Pers Rotterdam, 1966, 107 blz., f. 17,50.

Sarkar tracht een oplossing te vinden voor de problemen waarmee de agrarische planners in India worstelen. Inhoud: Preface - I The Problem - II The Evolution of a Promotional Programme - III The Place of Agriculture in the General Design - IV The Farm Reforms - V The Technological Contents of the Outlay - VI Summary and Conclusion - Bibliography - Index.

(I. M.)

INTERN TRANSPORT
TRANSPORTWERKTUIGEN

TRANSPORTA

Postbus 3, Jurphaas, Tel. (03471) 4 86

Dr. M. Dwarswaard: Bedrijfseconomische toepassingen. Delwel, 's-Gravenhage 1966, 215 blz., f. 7,50.

Dit boekje beoogt een bijdrage te leveren tot het overbruggen van de afstand die voor velen bestaat tussen de theorie der bedrijfseconomie en de bedrijfseconomische toepassingen. Hulp-middelen daarbij zijn grafische voorstellingen en elementair wiskundige formuleringen.

In de jaren 1963-1965 in het *Maandblad voor Bedrijfsadministratie en -Organisatie* verschenen artikelen van de schrijver vormden het grondmateriaal voor de samenstelling van dit boekje.

Dr. F. W. C. Blom: Van kengetallen naar winstplanning. Serie Winst. N. Samsom, Alphen aan den Rijn 1966, 102 blz., f. 7,90.

In dit boekje wordt de kengetallenmethodiek behandeld vanuit het gezichtspunt, wat de ondernemer met kengetallen kan doen om daaruit zinvolle conclusies te trekken. Uitgangspunt daarbij is dat de lezer op de hoogte dient te zijn van de hoofdlijnen van bedrijfsadministratie en van de ondernemingsproblematiek.

H. W. Guthrie: Statistical Methods in Economics. The Irwin Series in Economics. Richard D. Irwin, Homewood, Illinois 1966, 373 blz., \$ 8,25.

Dit boek tracht binnen de context van economische principes en politiek statistische methoden te verklaren en toe te lichten. Voorbeelden zijn ook steeds in het economisch vlak gekozen.

Prof. Dr. F. Hartog: Het economische wereldbestel. Academische paperbacks. J. H. de Bussy, Amsterdam,

vierde, herziene druk, 1966, 227 blz., f. 11,50.

Nog geen jaar geleden vermeldden wij in deze kolommen de derde, herziene druk van dit veel gehanteerde studie- en naslagwerk. De tekst van deze nieuwe druk is bijgewerkt tot begin 1966. De cijfers hebben meest betrekking op 1964.

Jammer is het dat van de revisie niet meteen gebruik is gemaakt om enkele, nogal storende zetfouten te verwijderen (op blz. 48 bijv., waar par. 3 van hoofdstuk 4 heet: „De protectieargumenten”).

M. A. Robinson, M. C. Morton en J. D. Calderwood: Wegwijzer in de economie. (Introduction to Economic Reasoning, vert. door Drs. W. Tims, derde druk herzien door Drs. A. Rus-schen). De Bussy paperbacks. J. H. de Bussy, Amsterdam, derde druk, 1966, 272 blz., f. 7,90.

Een populaire, wetenschappelijk verantwoorde inleiding in actuele economische vraagstukken.

De derde druk bood gelegenheid de jongste ontwikkelingen weer te geven. De statistische gegevens werden zoveel mogelijk bijgewerkt tot het jaar 1964.

Verkorte inhoud: Doeleinden en problemen — De economie en het inkomen — Concurrentie in onze economie — Arbeid en de vakverenigingen — Geld en schuld — De conjunctuurgolven — Het beheersen van de conjunctuur — Economische groei — Internationale economische politiek — Overheid en economisch leven.

Mr. Ch. P. A. Geppart: Fiscale rechtsvinding. Een onderzoek naar de rechtsvinding door de rechter in belastingzaken in het bijzonder aan de hand van de rechtspraak in de periode 1 maart

1957 - 1 maart 1965. FED, Amsterdam 1965, 364 blz., f. 36.

Dit boek, door de schrijver op 22 september 1965 als academisch proefschrift verdedigd aan de Rijksuniversiteit te Leiden, beoogt, door het probleem der rechtsvinding op belastingrechtelijk gebied te benaderen, een bijdrage te leveren om de achterstand die de jonge fiscale wetenschap in algemeen-juridisch opzicht heeft, enigszins te verkleinen. In het bijzonder wordt ernaar gestreefd enigermate te kunnen bijdragen tot een nauwere aansluiting van het belastingrecht aan het algemene recht om daardoor de onderlinge vergelijkbaarheid der rechtsonderdelen te bevorderen.

Mr. J. J. van der Wansem: Motorrijtuigverzekering. De Bussy's Verzekeringreeks. J. H. De Bussy, Amsterdam 1966, 189 blz., f. 19,50.

De schrijver geeft een schets van de ontwikkeling van de verkeerswetgeving en in het bijzonder van de evolutie van het aansprakelijkheidsrecht. Uitvoerig wordt aandacht geschonken aan de inhoud van de Wet Aansprakelijkheidsverzekering Motorrijtuigen.

Nadat de lezer aldus wegwijs is gemaakt in de wettelijke voorschriften, volgt de eigenlijke bespreking van de motorrijtuigverzekering: de algemene beginselen worden toegelicht, de inhoud van de polissen wordt grondig behandeld, de schaderegeling krijgt ruime aandacht, terwijl ook aan de problematiek rond de premiestelling belangwekkende beschouwingen worden gewijfd.

Waar de Rechtsbijstandverzekering tegenwoordig als een waardevolle aanvulling van de motorrijtuigverzekering wordt gezien, is een bespreking van deze verzekeringsvorm aan het einde van het boek opgenomen.

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen. E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Advertentie-afd. E.-S.B. - Postbus 42 - Schiedam

Onderwijs en rekenmachine

Het Wiskundig Genootschap (secretaris: Dr. A. W. Grootendorst, p.a. Technische Hogeschool, Julianalaan 132, Delft) belegt op dinsdag, 3 januari 1967, een bijeenkomst in het Triniteitslyceum, Zijlweg 203, Haarlem, waarvoor als thema werd gekozen: „Onderwijs en rekenmachine”. Het programma ziet er als volgt uit:

- 10.15 Opening door de voorzitter.
- 10.30-11.30 Voordracht door Prof. Dr. A. van der Sluis. Titel is nog niet bekend.
- 11.45-12.45 Voordracht door Prof. Dr. A. van Wijn-gaarden: „De taal van mens en computer”.
- 13.00-14.00 Lunchpauze.
- 14.00-15.00 Voordracht door Prof. Dr. M. Euwe: „Kennis van computer en automatisering als vak bij het Middelbaar Onderwijs”.

De mogelijkheid bestaat op 3 januari 1967 de lunch te gebruiken in het Triniteitslyceum. Zij die daarvan gebruik wensen te maken, dienen uiterlijk op 15 december

een bedrag van f. 4,50 over te maken op giro 191628 t.n.v. C. J. Alders te Haarlem. *Alle belangstellenden zijn van harte welkom.*

Amerikaanse studiebeurs voor zomercursus Harvard University 1967

Evenals in vorige jaren stelt de Harvard Summer School of Arts and Sciences and of Education voor Nederland één beurs beschikbaar tot deelname aan het International Seminar, dat van 5 juli tot 24 augustus 1967 zal worden gehouden. Deze beurs dekt alle kosten van het verblijf in Amerika gedurende de cursus en van de reis naar en van Amerika.

De bedoeling van dit Seminar is, veelbelovende mensen uit de gehele wereld samen te brengen, die op een veel-omvattend terrein werkzaam zijn, zoals wetenschappelijke medewerkers, parlementsleden, staffunctionarissen, vakverenigingsleiders, journalisten, kunstcritici, museum-directeuren, schrijvers, dichters enz. Leeftijd tussen 26 en 45 jaar.

Nadere inlichtingen en formulieren tot 2 januari 1967 verkrijgbaar bij het Nederland-Amerika Instituut, Museumplein 4, Amsterdam-Z., Tel. (020) 72 22 80.

Geld- en kapitaalmarkt

Geldmarkt

HET normale patroon van de beweging in 's Rijks Kas toont midden november een hoogtepunt. Op 6 november was het tegoed van het Rijk tot f. 1.019 mln. gestegen. Het is mogelijk, dat de weekstaat van 13 november een nog iets hoger bedrag zal laten zien. Doch daarna mag men een daling verwachten, waardoor voor de geldmarkt het drainerende effect uit de hoek van de rijksoverheid in een verruimende invloed zal overgaan.

De bankkassen vragen dringend om versterking; op 6 november was het gezamenlijke tegoed der banken tot f. 16 mln. gedaald. Klaarblijkelijk biedt dit bedrag nog net voldoende speelruimte. Het is een gelukkige omstandigheid, dat het verplichte deposito in verband met de krediet-restrictieregeling zo laag is, nl. in de periode van half oktober tot half november f. 40 mln. De hoge saldi, die de banken in de eerste helft van de depositoperiode hebben vergaard en enige tijd hebben kunnen vasthouden, stelt hen nu in staat met lage saldi te volstaan.

In de financieringsbehoefte, die door de betaling van belastingen is ontstaan, kon niet worden voorzien door het opnemen van callgelden, omdat alle banken in hetzelfde schuitje zitten. De somtijds bestaande mogelijkheid, stallingstransacties met discontohandelaren of fondsen af te sluiten, is ook beperkt. De scherpe strijd om de credit-gelden heeft de diverse creditrentevoeten omhoog gebracht doch dat hierdoor het totale volume is vergroot mag niet worden aangenomen. Daardoor bleven over het beroep op De Nederlandsche Bank en het gebruik van buitenlandse liquiditeiten, i.c. de verkoop van deviezen aan De Nederlandsche Bank. Sedert 4 oktober hebben de banken — aannemende dat de Staat geen valuta van of aan de Bank heeft gekocht of verkocht — f. 168 mln. valuta aan de Centrale Bank toegevoerd, terwijl de mutatie in de door De Nederlandsche Bank verschaftte liquiditeitshulp f. 209

mln. heeft bedragen. Klaarblijkelijk is het opnemen van voorschotten bij de Centrale Bank niet een zo dure methode als vele dagbladen ons wekelijks willen doen geloven. Inderdaad is 5½ pCt. rente voor deze voorschotten onder de huidige omstandigheden en vergeleken met een callrente van 5 à 5½ pCt. en een depositorente, die hier nog boven-uit gaat, bepaald niet duur.

Kapitaalmarkt

DE uitgiften op de emissiemarkt in de periode september/oktober blijken in 1965 en 1966 merkwaardigerwijs gelijke tred met elkaar te houden. Het bruto opgenomen bedrag verschilt in 1966 nauwelijks van dat van 1965. Houdt men rekening met de aflossingen dan ontstaat wel een verschil, doch dit is met een bedrag van f. 79 mln. toch beperkt.

	jan./okt. 1965	jan./okt. 1966
	(in mln. glds.)	
Rijk	295,5	447,8
Lagere overheid	598,4	608,7
Particuliere sector	810,9	752,9
w.o. aandelen	124,4	7,2
Buitenland	103,8	—
Totaal bruto	1.808,6	1.809,4
Aflossingen	531,3	611,3
Netto totaal	1.277,3	1.198,1

De onjuiste begrotingspolitiek weerspiegelt zich in de cijfers. In de huidige tijd van spanning zou de Staat zich terughoudend hebben moeten betonen, doch het tegendeel is het geval. De Staat heeft in de besproken periode in 1966 f. 152 mln. meer opgenomen. Bij de lagere overheid handhaaft het beroep zich. De particuliere sector moest zich met een kleiner bedrag tevreden stellen.

De aandelenemissies zijn tot een onbetekenend bedrag terug gevallen. Wanneer men bedenkt, dat de aanvulling

van het risico-aanvaardende vermogen door middel van winstfinanciering de laatste jaren waarschijnlijk eveneens is terug gelopen, is zich een verzwakking in de financieringsstructuur bij het bedrijfsleven aan het voltrekken. Tot ca. 1960 is waarschijnlijk het omgekeerde het geval geweest.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1965	H. & L. 1966	4 nov. 1966	11 nov. 1966
Algemeen	343	361 — 253	271	270
Internationale concerns	477	513 — 339	356	362
Industrie	313	322 — 244	267	261
Scheepvaart	136	140 — 100	106	103
Banken en verzekering	180	187 — 137	141	141
Handel enz.	163	167 — 124	139	136

Bron: A.N.P. - C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).	30 dec. 1965	4 nov. 1966	11 nov. 1966
Philips	f. 112,50	f. 80,40	f. 81,80
Unilever, cert.	f. 114	f. 77,30	f. 81,80
Kon. Petroleum	f. 147,60	f. 131,20	f. 133,90
A.K.U.	f. 77,80	f. 56,20	f. 56,80
K.L.M.	f. 268	f. 326	f. 323
Hoogovens, n.r.c.	440	283½	272½
E.M.S.	190	133	134
Kon. Zout-Ketjen	765½	428	421
Zwanenberg-Organon	f. 171	f. 164,80	f. 164,50
Robeco	f. 222	f. 188,50	f. 190,20
New York.			
Dow Jones Industrials	964	805	819
Rentestand.			
Langlopende staatsobligaties b)	5,98	6,59	6,58
Aandelen: internationaal b) ..	4,0		
lokale b)	4,2		
Disconto driemaands schatkist- papier	4%	5	5

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.
b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. JONGMAN.

N.V. PHILIPS' GLOEILAMPENFABRIEKEN EINDHOVEN

De afdeling **ADMINISTRATIE** van ons concern biedt enkele

jonge economen

de mogelijkheid tot het opbouwen van een interessante **carrière**. Afhankelijk van belangstelling en geschiktheid zullen zij worden te werk gesteld in de onderstaande werkgebieden:

- budgettering, kostenanalyse en berichtgeving;
- bedrijfseconomisch onderzoekingswerk;
- administratieve organisatie.

Wij zullen geïnteresseerden, ook hen die binnenkort afstuderen, gaarne ontmoeten voor een oriënterend onderhoud.

Brieven te richten aan het hoofd van de afdeling Personeelzaken, Willemstraat 20 te Eindhoven, onder ESB 66100.

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft, waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

Te koop

TE VEENENDAAL

een goed gelegen perceel

industrie-terrein

van ruim 2.000 m². Vraagprijs f 30,—
per m². Bemiddeling:

C.V. MAKELAARS- & ASSURANTIEKANTOOR

KERKEWIJK 71 - VEENENDAAL - TEL. (08385) 3838

SA 866

Beleggings-voorlichting: aan hen die zich thuis willen oriënteren stelt de AMRO Bank de volgende publicaties kosteloos ter beschikking: • AMRO Beursnieuws (wekelijks, met veertiendaagse bijlage) • Kerngetallen van Nederlandse effecten • De Obligatiegids.

Beleggings-adviezen: de honderden kantoren van de AMRO Bank staan te uwer beschikking voor individuele beleggings-adviezen en portefeuille-onderzoek.

AMRO BANK

AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK

REGERING VAN DE NEDERLANDSE ANTILLEN

Bij de Administratie van Financiën van de Nederlandse Antillen te Willemstad op Curaçao kunnen worden geplaatst twee

ADMINISTRATIEVE KRACHTEN

Naast het diploma M.O. Boekhouden c.q. S.P.D. met gevorderde studie bij het Nederlands Instituut voor Accountants of voor M.O. Boekhouden of voor M.O. Economie, dienen gegadigden te beschikken over een ruime ervaring op administratief en/of controle-technisch gebied.

Leeftijd, bij voorkeur niet ouder dan 40 jaar. Gedacht wordt aan een dienstverband van vijf jaar. De salariering zal nader worden overeengekomen. Aan de uitzending is verbonden vrije overtocht en tegemoetkoming terzake van de kosten van uitrusting en voor verandering van werkkring. Schriftelijke sollicitaties met uitvoerige gegevens inzake levensloop, opleiding, diploma's, werkkring, huidig salaris, referenties, dienen twee weken na verschijning van dit blad te worden gericht aan de Gevolmachtigde Minister van de Nederlandse Antillen in Nederland, „Het Antillenhuis“, Badhuisweg 175, Den Haag.

Convocatie voor Buitengewone Algemene Vergadering van Aandeelhouders.

ARNOLD GILISSEN'S BANK N.V. gevestigd te Amsterdam

In verband met het heden gepubliceerde bericht, waarbij door Lentjes & Drossaerts N.V., gevestigd te 's-Hertogenbosch, in opdracht en voor rekening van derden aan houders van aandelen Arnold Gilissen's Bank N.V. en houders van certificaten van aandelen Arnold Gilissen's Bank N.V. een bod is uitgebracht tot overneming van die aandelen en certificaten, worden aandeelhouders hierbij uitgenodigd tot bijwoning van een

Buitengewone Algemene Vergadering van Aandeelhouders, te houden op 7 december 1966, des v.m. 11 uur in de Industriële Club te Amsterdam Dam 27

De Agenda dier vergadering, o.m. bevattende een voorstel tot statutenwijziging en waarin de woordelijke tekst van die wijziging is opgenomen, is bij de navolgende, in het bovenbedoelde bericht van Lentjes & Drossaerts N.V. genoemde aanmeldingskantoren (waaronder het kantoor van de vennootschap) nedergelegd ter kennisneming door alle aandeelhouders tot de afloop der vergadering:

ARNOLD GILISSEN'S BANK N.V.
Damrak 80-81, Amsterdam;

ARNOLD GILISSEN'S BANK N.V.
Schiedamse Vest 103, Rotterdam

BAX' BANK N.V.,
Nieuwe Uitleg 26 - 's-Gravenhage

LENTJES & DROSSAERTS N.V.,
Waterstraat 1 - 's-Hertogenbosch.

Aandeelhouders worden in de gelegenheid gesteld vanaf heden tot de dag der Buitengewone Algemene Vergadering afschriften van de agenda kosteloos bij de bovengenoemde aanmeldingskantoren te verkrijgen. Teneinde toegang tot de vergadering te verkrijgen dienen aandeelhouders uiterlijk 5 december 1966, des namiddags 4 uur, hun aandelen te deponeren bij één van de bovengenoemde aanmeldingskantoren.

De Raad van Commissarissen.

Amsterdam, 16 november 1966

Certificaten van Aandelen Arnold Gilissen's Bank N.V.

Onder verwijzing naar bovenstaande mededeling en naar Artikel 3 van de Voorwaarden van Administratie deelt ondergetekende mede, dat zij in de vergadering van aandeelhouders van Arnold Gilissen's Bank N.V. met de onder haar berusting zijnde aandelen aan de stemming zal deelnemen.

Voor houders van 10 certificaten, of veelvoud daarvan, bestaat de gelegenheid zelfstandig hun stem uit te brengen.

Zij kunnen daartoe hun certificaten - of een depotbewijs van een der kantoren als in de oproep voor aandeelhouders vermeld - t/m maandag 28 november 1966 bij ondergetekende deponeren, waarvoor hen een toegangsbewijs voor de voormelde vergadering zal worden verstrekt.

N.V. ADMINISTRATIEKANTOOR DER
HOLLANDSCHE GARANTIE & TRUST
COMPAGNIE N.V.

Amsterdam, 16 november 1966

U wilt mijnheer zelf spreken?

en liefst in zijn vertrouwde
stoel? Dat kan!

Een zeer zorgvuldig voorbereid lezerskringonderzoek heeft namelijk niet alleen geconstateerd dat E.-S.B. bij de leiding van het Nederlands bedrijfsleven bijzonder goed is ingevoerd, maar ook dat het blad zeer algemeen gelezen wordt.

De sterke toename van het advertentievolume van E.-S.B., vooral in het laatste halfjaar, is dan ook niet „zomaar“ tot stand gekomen.

Wij zenden u dit lezerskringrapport (71 pagina's) gaarne ter inzage, in de overtuiging dat u zich dan E.-S.B. zult weten te herinneren als u iets te zeggen heeft, wat mijnheer zelf moet weten.

Adm. E.-S.B. - Postbus 42 -
Schiedam

Efficiency

bespoedigt

Uw contacten
met gegadigden.

★

Indien

Uw telefoonnummer

In Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

Een jonge snelgroeiende beleggingsgemeenschap — dochtermaatschappij van een hier te lande gevestigd verzekeringsconcern — zoekt ter versterking van haar buitendienst-organisatie een academisch gevormde

econoom of een jurist

Geboden wordt een zeer ambulante, contactuele functie, die niet in het acquisitieve vlak ligt.

Zeer goed aanvangssalaris.

In het kader van het concern zijn ruime ontplooiingsmogelijkheden aanwezig.

Gewenste leeftijd 30 à 35 jaar.

Brieven met uitvoerige inlichtingen te richten onder nr. Y-6983 Adv. Bur. ALTA, Pausdam, Utrecht.

VOORAANSTAANDE FINANCIËLE INSTELLING
heeft gelegenheid tot plaatsing van een academisch gevormd

JONG ECONOOM

Hij wordt toegevoegd aan het Hoofd Financiële Zaken en zal als diens persoonlijke assistent zich bezighouden met het onderzoek naar en het opstellen van richtlijnen voor interne financiële rapportering en planning. Hierbij zal hij intensieve en gevarieerde contacten hebben met de verschillende verantwoordelijke functionarissen door het gehele bedrijf heen. Op den duur behoort uitgroei naar een functie waarbij ook externe contacten worden onderhouden tot de mogelijkheden. De honorering is afhankelijk van leeftijd en ervaring, doch zal tenminste f 15.000 per jaar bedragen. Ook zij, die binnenkort afstuderen, komen in aanmerking.

Met de hand geschreven sollicitatiebrieven met informatie over opleiding, praktijk en leeftijd en vergezeld van een recente pasfoto voor 28 november a.s. aan het bureau van dit blad onder nummer

E.-S.B. 46-1.